

MILOŠ CRNJANSKI
DNEVNIK O
ČARNOJEVIĆU

BIGZ

Miloš Crnjanski DNEVNIK O ČARNOJEVIĆU

Jesen, i život bez smisla. Proveo sam noć u zatvoru sa nekim Ciganima. Vučem se po kavana-ma. Sednem do prozora i zagledam se u maglu i u rumena, mokra, žuta drveta. Gde je život?

One krvave, crvene, tople šume, nepregledne poljske šume, kako me umoriše. Vojnik sam; o, niko ne zna, šta to znači. Ali u ovoj buri, što je zavrтела mozak svetu, malo je ljudi, koji tako slatko i mirno žive kao ja. Vučem se tako od grada do grada, i šetam se pod ovim jesenjim drvećem rumenim i žutim, koje ima na mene isto toliko uticaja kao na Hafisa vino.

A zatvor, i vežbe i kasarna smradna, vašljiva i crna, tako me malo dira. Ja sam zaljubljen u vode ove, i drveće iza bedema, koje se gubi među barama žutim i zelenim, kraj kojih je trava tako meka, opržena i topla. I volim svoj život čarnu, koju sam osetio lane, kad sam se vraćao iz onih blatnih, mladih, poljačkih šuma, gde su onoliki ostali poderani i krvavi, sa razlupanim čelom. I pun uspomena, ja ih pišem ponosno, kao Kasnova, za one, koji su goreli u požaru života, i koji su sasvim razočarani. U mračnim noćima, po malim kućicama i kolebama, gde se nađoh na straži sa nekoliko momaka, ja pišem mnogo šta, čega se nerado sećam.

Bilo je juna. Veseo dan, Vidovdan. Beč se raseljavao u kupatila. Sišao sam veseo u našu

malu crkvu, gde se gospođe tako divno okreću čim ko uđe. Popa je prtio jevangelijske, okretao ga, unosio ga, iznosio ga; gospođe su tiho razgovarale, a gospoda zveketala sa novcima za tas.

Posle smo išli u »kursalon«. Tu, gde je nekad mili Branko kašljucajući šetao, i sanjao vinograde po kupama, kupile se dame obučene svečano, sa velikim, žutim cipelama. Pa ipak bilo je svečano. Govorilo se i govorilo, a nad nama, visoko na slici, grlila se ri gola mladića, klečeći i ljubeći trobojku. Bio je veseo dan, Vidovdan. U večer su se izopijali, no to je kod nas »od pradedova«. Razbili su prozore, i mnogi su putovali. A topla noć, zvezdana noć, raspaljena od jednog lepog ubistva, horila se od graje i žagora vesele svetine. Pred oru sam došao kući, legao sam, da spavam; Vidovdan je bio prošao.

Sutradan su lepe Bosanke, ispraćene od kršnih dalmatinskih đaka, putovale srećno sa svojim matorim muževima. Odoh i ja. U vozu su svi grdili ubicu. Jedna gospa pričala je, da je taj smešni, Vidovdanski junak bio »pokvaren« i da su svi gimnazisti i sve gimnazistkinje u Sarajevu »pokvareni«. Meni su oči bile pune suza. Ah, bio sam tada još mlad, ah, tako mlad.

Varadinske se ćuprije tresle od marša bataljona, a sva julska noć beše svetla od pijane pesme zakićenih vojnika. Čuli smo, da su iza gradskih bedema streljani neki učitelji. U crkvi je vladika slavio vernost ćesaru, a po kućama se sakrivale ikone i slike cara Dušana. Samo su ćurčije i opančari išli mirno sa rukama u džepu po ulici, pljuckali

i vikali jedno za drugim. »Aco«; slegali ramenima: »ex, kilenc, s nama je Engleska«.

Kad sam se popeo u voz, ja sam u sebi tiho ponavljao hladne, raskošne, latinske reči: »da sunce ne sagleda nikad većeg grada od Rima«, i oblačio sam, i svlačio sam svoje bele rukavice, koje sam toliko voleo.

Posle sam video dvorište puno popova, ljudi i žena. O, kako je to bilo smešno. Morali smo svi da zabodemo nos u zid i da ćutimo. Tako sam stajao do u več. Tada sam pao u nesvest. Bio sam vrlo nežan, mladi gospodin.

Posle su me tukli. O, ni to nije bolelo. Bio sam navikao, da čitam romane, pa sam često mislio na Dostojevskovu »Katorgu«. Posle su me opet udarali po licu. Videli su po ispravi da sam pošao u Rim, i vikali su mi u lice: »Spion, Spion«. Jedna pop je ležao kraj mene, usta mu behu krvava, a svi zubi polomljeni. Posle su uzeli jednu mladu gospođu sa dve devojčice. I bilo je bljutavo: kako su je obletali. Ali su i na nju vikali: »Spion, Spion«, ma da je ona, sva bleđa, grčila male, smeđe glave svoje dečice, i šaputala: »Moj muž nije ađutant 'Šturm', moj muž je major«. Posle su me opet udarali, a ja sam tužno gledao unaokolo; prepadoh se skidoh bele rukavice i sedoh među neke senke u mračnom hodniku, što su strašno zaudarale, gurali me i jednako šaputale: »jel', ej daj malo duvana«.

Topovi gruvaju. Neko slavi rođendan. A kako sam se rodio ja? Otac mi beše pevao pesmu i zalepio banku tamburašu na čelo. Po celu noć je po

cići, zimi, na sred zavejanog trga stojala gomila naroda oko vatre, i čekala da svane, da bira poslanika. Kažu, sutradan je morao ostaviti svoju srebrnom okovanu pušku i psa, svoje debele nataroše, i otići nekud daleko, na Tisu. Kažu, tamo je piskarao ceo dan, a noću bančio; pijanog su ga na saonicama dovozili kući. Tek posle pet godina rodio sam se ja. I tada me poviše u jednoj korpi za rublje; a mati mi pevaše po celu noć uspavanke, najradije onu iz »Niza Bisera«, ili su mi jednako pričali o nekim selima, što su gorela, i o nekim ljudima sa crvenim fesovima, što su jednako klali i ubijali. Jedno veče su mi pričali: kako se nabada na kolac. Kažu, mnogo sam tada plakao.

Kad beše peti dan, trebalo je dete krstiti u ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Pođoše, dakle, po snegu i vihoru u saonicama. Kažu ni suzu pustio nisam. Na Tisi su nas vijali vuci, a led je počeo pod nama da pršti. Krstili su me negde daleko, u nekoj staroj grčkoj, cincarskoj, crkvi. Mati mi plakaše. Otmena jedna plemenita dama, što je trebala da me drži u vodi, nije došla. Možda je uplašila vuci. I tako, jer čekati se nije moglo, uzeše jednog pravoslavnog čoveka, crkvenjaka, po imenu Božura. I on, suzan zbog počasti, što ga iznenada stiže, držaše dete, pod vodu svetu i plakaše, jer nije imao ni prebijene pare, da dete dariva. Bogati Cincari i lepe Grkinje, koje su se rado sećale banatskih šaka, setiše se i moga oca, i pozvaše nas u kuće svoje. A svud u snegu beliše se tako prazne, naše stare, ostavljene crkve. Daleko u daljini sijali su krstovi, i videle se senke naših starih, praznih,

ostavljenih crkvice. No moja mati ponosita i gorka odbila je prezrivo pozive, i mi smo opet jurili po zavejanoj reci izmičući od urlika vukova.

I od tada je meni jedino dobro u životu bio sneg; a kad počeh, da vidim oko sebe kuće i ulice; kad počeh, da razumem reči, bili smo opet otišli dalje. Oh, selili smo se često.

Zorom, u hladnoj septembarskoj magli, išao sam preko mosta. Sunce je bilo veliko u buktinju nad bedemima. Pozdravio sam ga i verovao, da će mi i tu dobro biti. Nađoh prijatelje. Iz teških, starih kazamata izlazili su; o ovom čuh, da je poginuo, o onom, da je ranjen. Prvo sam otišao opet u zatvor; no brzo su me pustili. Mislili su, da ću skoro umreti. Kašljucao sam, i išao sam za kolima natovarenim vrelim, svežim hlebovima.

Bolesti su bile moji najljepši doživljaji. Oblačili su me u belo i metali me u prozor; a ljudi su zastajali i gledali me. O, šta sve nisu činili sa mnom. A i majke se sećam samo kao kroza san. Ona je bila mlada i lepa udovica. O, i meni je mnogo čega žao. Sećam se, sedela mi je na postelji i pevala mi pesme u kojima se jednako klalo i ubijalo, a sela su gorela. O, koliko sam zbog toga vriskao. Sutradan bih bežao od kuće. Skrivao sam se ispod bedema, tamo mešu zelenim barama, kraj kojih je trava bila žuta i gusta. Ležao sam dugo kraj njih i vadio žabe zelene, šarene, sa rumenim očima. Sećam se tih očiju rumenih, žutih, tajansvenih i kako sami h dugo zagledao. One su mi

drhtale na dlanu, a ja sam im, ležeći u travi, dugo, dugo gledao u oči rumene i žute.

Sećam se zvonika. Crkve su naše u mom zavičaju prazne i prašne. Veliko, staro zvono crkveno brujalo je nadamnom; a ja sam kao mali miš čučao na gredama i gledao unezvereno oko sebe. tuga me je rano našla. Niko me nije pitao kud idem i niko me nije dočekivao kad sam se vraćao kući. Mati mi je bila vesela i lepuškasta udovica. Zimi sam skupljao smrznute ptičice i sakrivao ih; a leti sam tajno obilazio stare, nakrivljene plotove i hranio kućice o kojima se niko brinuo nije. A subotom, kad bi zvona zabrujala, sakrio bih se nekud na zvoniku punom slepih miševa i dugo se molio Bogu. Sve to nije važno, jer je prošlo.

Bolesti mi behu najlepši doživljaji. Ležao sam sav u čipkama lakim kao perje, a kroz prozore sam video golubove moje, koje sam toliko voleo, premeštao i kupao. Mati mi je morala vaditi stare adidare, sve bisere njene i svilene vezove, a ja bi ih kupio i gomilao na grudima i ležao pod njima sav blažen, pa bih, smešeći se, prosipao iz jedne šake u drugu zlatne zmije, grivne pune rumena kamena draga. I kad se seti, da je to bilo davno, meni se čini to tako užasno.

Putovali smo. Sećam se samo kola, koja su jurila među žito i svoje male, smeđe glave, u kojoj se vrzle tolike misli. Moja je majka često i rado putovala. Tada je bila uvek bleđa. Oblačila me je u svilu i navikla me je na bele rukavice, koje su mi noću silom skidali sa ruku. A i ona bi spavala u rukavicama; namazala bi ruke nečim, što je miri-

salo kao ljubičice i spavala u rukavicama. Oh, ja sam sve video. Jednako smo putovali. Ona se oblačila u crno. A njene su sluškinje bile tako raskalašne; sećam se, jednom sam od stida i straha plakao. Bled i neispavan ja sam uplašeno gledao ljude oko sebe, stanice i vozove čađave i zadimljene. Ona se oblačila jednako u svoje mirisne svile crne i nosila me po kupatilima, gde se šetala po mesečini i igrala po podu, koji se sjao i svetlucao. Oko nas su bila noću crna i velika brda. Ona je najradije igrala sa vlaškim oficirima, koji su mi donosili slatkiše. Vodili su me na jahanje i ja se sećam, kako bih se uplašio kada bi negde zastali u šumi i susreli majku, koja je išla pešice i glasno se smejala. Primetio sam, da se taj kikot, koji sam mrzeo, ponavljao uvek, kad bi se obukla u tu crnu svilenu haljinu, koja je bila jako tesna. Tada su mi oči po ceo dan bile pune prikrivenih suza. Sve mi to sad izgleda tako čudno i neverovatno. I uvek sam se uveče sećao na staru crkvu, kraj koje smo stanovali i ležeći kraj majke (jer ja sam još uvek spavao s njom, mada se ona tome jetko opirala) često sam tiho suzio u mraku. Ona je rano u zoru odlazila nekud na kupanje. Više puta još polunaga, sedeći pred ogledalom, ona bi me karala što ne spavam. Ali ja već u detinjstvu nisam mogao da spavam. Zorom su šedrvani bili vrlo hladni, a ja sam sedeo kraj njih i čekao majku. I sad, posle tolikih godina nema više ničega na svetu, što bi me začudilo. U jednom zelenom paviljonu svirala je vojna muzika, a ona me je vodila po gunguli žena i namirisanih oficira, kroz koju sam ja veštački terao obruč. I sad, kad je mladost prošla, i kad sve razumem,

mene često podilazi jeza od užasa. Čim bismo mi došli kući iz tuđine, zazvonila bi zvona. Činilo mi se, da baš mene zvone. A nedeljom je bilo lepo. Sa zidova su se tada smešila lica uokvirena belim, visokim jakama, a pod njima su se okretali u veselom žagoru grdni ženski šeširi, što su me sećali na točkove okićene cvećem sa pokrhanih svatovskih kola. Moja je majka rado išla u svatove.

Prvo je ustajao i govorio jedan gospodin u crno sve nešto nejasno i dugo o Kosovu. Posle je mlad jedan sveštenik čitao »Vetar«. Pevačko društvo stisnuto kraj zida kikotalo se i gnječilo zaljubljeno. Poznanice moje majke su me vrebale, jedino me je protinica zvala otvoreno i jasno sa jednim osmehom. Posle je pevačko društvo pevalo sve nešto o Kara-Mustafi, a ja sam stojao bled i sav u gronici od tih pesama. I uvek mi je na duši ostajao od sve te raje jedino zamor, posle tih pesama. Stajao sam i slušao sam, kako mi mati peva prvi glas. Protinica bi me pitala, smešeći se, što joj ne dolazi i što tak oretko izlazim iz kuće i dodavala klimajući glavom prema mojoj majci raspevanoj: »E, lako je Vama u sopran, udovica ste!«

Oh, ja sam sve čuo. Pesme te pritisle su me uza zid, uzimale mi dah. A da sam znao šta činimo, gledao sam preneraženo stare ikone oko mene, neke ljude popadale sa nožem u ruci pred šančevima, sa crvenim fesom na glavi; i te stare ikone i slike pekale su mi oči, kao da su me zraci, što su se odbijali sa njenog tamnog zlata probadala. Tek kad bi neko skočio na stolicu i vičući predlagao, da se pozdravi patrijarh, a drugi počeli besno psovati, tek bih se tada trgao. Mati bi mi pril-

zila, i mi bi odlazili kroz dvorišta, gde su nabijali burad. Sve je to davno prošlo i sve mi sečini tako smešno.

Zvona nad našom kućom zazvonila bi tamno i u njoj reci plovila bi i crkva, i ulice, i sva okolina nekud u visinu. Ceo je svet tada bio tako lak. Sećam se: moje bezbrojne tetke dolazile su i plakale; videvši me često bolnog, pričale su mi o ocu i govorile, da me pošalju u Beč da učim, pa da budem ministar u Srbiji. A ja sam se sakrivao u polju iza grada – najradije na groblju, gde su kraj gustih kukuruza pasla stada i stojale grdne barutane. Tu bih ležao u ravi kraj kakve derne klupe. Iza mene su šumeli vrbaci. Pred večer oni bi porumeneli i ja bih ustao i začudio se. I jednog dana zaviše me u bunde, koje su zaudarale na obore, napuniše mi prtljag grdnim, belim hlebovima a džepove sa mustrama mojih tetaka kojima sam trebao da kupim: razne »krepove« i »delene« i neke makaze za »frizure«, i cipele neke sa dugmadima, i smestiše me u mali voz, zaplakaše i izljubiše me. Pričali su mi, da su mi i stričevi i otac tako odlazili. Voz je stenjao i peo se na brežuljke kraj Dunava.

Bataljon se vukao celu noć kroz neka mokra polja i strnjike. Ljuljale su se male vatre od cigareta. Rastajalo se lagano. Desno i levo osećali smo, da se vuku kroz noć i polja, mase. Artiljerija je lupetala, zveckala i psovala. Prolazilo se kroz neke bele, prazne kuće, izgažene bašte, i nalazili smo svud samo krastavaca, mnogo krastavaca u vodi. Po nekim brežuljcima ležali smo u gomilama; znali

smo, da se skupljamo sa svih strana. Padale su prve magle zornjače; u praskozorje hladno dovukli smo se pod neki brežuljak i počeli se ukopavati. Ja nisam. Bio sam neispavan, umoran od svega toga.

Ukopavali smo se u nekom mokrom krompiru i došla je najzad lepa, avgustska zora. Iza nas, iz neke šumice pevaše neko cele noći uz harmoniku nešto tužno češki. Bilo je tiho i nemo u magli. Čak gore se rumeni oblaci igrali žmure nad nama. Polako je zemlja počela, da biva sve rumenija. Tada sinu, sevnu kao divlje lajanje iza nas. Pucali su nekoliko hvati nad glavama našim. Neko opsova i pade jarak. »Decken«, počеше dovikivati i sve se sahranjivalo u rov. Vukla se slama, koju bog zna gde nađoše, posle se čulo žvakanje i cerekanje iz jarkova, a topovi su nad nama presecali grozno. Poče duboko i potmulo. Kraj mene ležaše neki trgovački pomoćnik iz Bele Crkve, dobro dete Radulović. Hoće »Durchbruch«, kaže on. Ja ćutim i saginjem glavu. Čujem iza mene onog, što već mesecima svako jutro čita San Majke Božije, a ja opet sagnuh glavu i počeh jesti hleb i posipati ga šećerom. Čujem kako iza nas viču kod topova zapovesti i brojeve, i tiho i teško kašljem, kašljem. Levo od nas vidim, kako u nekom ubogom seocetu izlaze ljudi na kraj sela.

Vi... u... hub... prva od Rusa. »Iza nas« – čujem kako neko šapuće. Onda tresnu zemlja visoko gore, a neki konji počеше da trče sa brega. Gore su oblaci i dalje igrali žmure i samo se čulo: kao da teški, natovareni vozovi puze po zraku. Rusi zasuše krompir šrapnelom i opet ništa. Daleko iza brega grozno šiju mašinke. Oko deset sati

dolazi vojnik. Čita nam zapovest. Opominju Königgrätz i Custoza-u. Vezujemo torbe. »Nemojte zaboraviti šećer«, čujem kako mi rug šapuće. Saginjemo se i vučemo kroz rovove prema selu. Topovi su poludeli. Gore na brežuljku reče neki sa motkama na ruci. Zasuše ih. Jedan iz izvrtke. Trčimo lagano kroz selo. Pred kućama stojahu prljave žene i mnogo, mnogo odrpane, prljave dece. Jedno drugo trčaše kraj nas i moljaše me; ali šta – ne znam. Jevrejče lepo, crnpuasto. Kod poslednjih kuća u jednom šljiviku treperilo je lišće na kiši tanadi. Ulazili smo sve dublje u rovove. Sede ranjenici krvavi, prljavi, drhte, hladno im je. Jedan mrtvac potbuške u lokvama krvi. Svukli su ga svega golog. »Vidite, jesam li Vam kazao: da trbuh čuvate«, kaže mi prijatelj. U gudurama sede, leže, pucaju. Na drugom brežuljku, preko, u magli dima i zemlje, koja se prašila i kovitlala vide se ruske žice. Iz jedne rupe ironično mi viče neko mađarski i psuje strašno gadno. Desno od nas izlaze, kao mravi, iz rodova rojevi 33-eg puka i jure u groznoj dreci, vikanju i jaukanju. Provlačimo se među trnovitim žicama. Neko nam nemački psuje majku i naziva nas psima. Iskočih.

Sav zrak oko mene drhtaše kao da je bio pun tanadi. Padoh u neku raž. Zemlja se kovitlala i prskala pred mnom u vis. Ja trčim kao lud. Sjurismo se u neke bare. Neko pade kraj mene u glib i ja čuh kako šapuće: »Eto, to je Zlota Lipa«. U travi preda mnom leže neke, cokule, desno od mene vidim mrtvace iskežene, sa nogama smešno zgrčenim i tvrdim, čudno tvrdim kolenima. Gore pred nama skaču grdni Rusi u žutoj mantiji; smešni su i

gojni. Trče u šumu. Opet legosmo. Levo od nas gorelo je selo strašnim dimom, koji nije mogao da se digno sa zemlje. Trčimo opet. U šumi se grozno klalo. Baš pred nama. Dotrčavali su ljudi zadihani, strašni – hoće da beže. Mi se ukopavasmo baš pred ćumom. Ležim i dišem, dišem brzo; iz nosa mi lagano curi krv. Pi... u... fć... zastaje tane kraj moje glave u zemlji. Sve je tako zamršeno. Pucaju sa desna i sa leva. Stiskam obraz na zemlju i dišem, dišem. Tresem se od tog disanja.

Posle se opet dizalo i nadiralo u te guste šume. Ja sam svud spavao, ali zore su me budile. Ali zore, zore su divne. Šume zlatne, mlade, dobre moje galicijske šume. Lagano smo kroz šume prilazili Podkamienu. U rovovima ruskim beše puno obojaka i košulja krvavih, iskrhaneh pušaka, mrtvaca – grozan dar-mar. Moji ljudi, koji su još pre dva-tri dana pevali, ležali su pred tim rovovima sa razlupanim čelom. Ljudi vašljivi, neumiveni, slabušni, žuti, smradni; neki još živi sa blesavim pogledom, izdišući. Jedan mešu nama spazio je brata gde leži među njima, tresnuo se i drekao gadno. Bataljon je gazio i trapao sve dalje kroz šume...

U to doba se igrao tango, a mi, Banaćani nosili smo svilene čarape. Dâ, nije više đaćki život kao nekada u Hajdelbergu; ne, bilo nas je svakoja-kih. Dani su prolazili. Učio sam. Sedeo sam najviše tamo, gde se govorilo o pokretima čitavih slojeva bednih i oduševljenih. To sam voleo. Tu rumenu krv prosutu po ulicama. Sedeli smo ja i nekoliko Poljaka i Čivuta i slušali smo istoriju ruske duše; ona je dolazila kao grdna magla sa Istoka. I znao

sam, da mora doći neka grdna oluja, koja će razneti taj učmao život bez srži i bez bola. Knjige, čitava brda od knjiga ležala su kojekuda po sobi; napolju je bilo kobno proleće o kojem još niko slutio nije šta donosi. A mi smo nosili svilene čarape i cele dane provodili po ulici i kafanama. Hteli smo da spasemo svet – mi, slovenski đaci. Ko zna? Možda će jednom sve nestati u umetnosti, koja neće reći ni šta hoće, ni šta znači ono što kaže. Možda će nestati govor, i pisanje, i odrešivanje; da je ovo smrt, a ovo ljubav, a ovo proleće; a ovo muzika. Ko zna? Ah, sećam se: tada sam se u pis-mima potpisivao »siromah Jorik«, a majka mi je po ceo dan išla po komšilucima i pitala šta je to Jorik. E, tako se živilo pre rata. Ah, bio sam mlad i imao sam tako lepa, vitka, bela krila i pleća.

Radulović mi je doneo dvopeka. Dirali smo neke prljave žene i kupovali smo svud čokolade. Iz Zlogova smo doneli pune torbe jela. Na trgu je bilo nekoliko obešenih Rusina. Na glavnom putu smo dobili tri teške granate. Bilo je već dosta mrtvih. Navikli smo se.

Šume su bile sve lepše; zlatne, crvene, mlade šume. Neka tuga mi je bila pala na grudi. Noću su me lomile tihe neke groznice, kašljucao sam i išao poguren dalje. Nisu me više tukli. A šume crvene, mlade i uvele sa toplom, slatkom maglom čuvahu nas, sahranjivahu nas i sipahu tu svoju maglu u dušu našu za navek – za ceo život.

»Pak, pak« – čuju se tanad po drveću. Natakli smo noževe. Bilo je pred podne. Niko nije imao pojma: gde su Rusi i kuda idemo. Gustiž i šiprag

nas je izgrebao. Izašli smo iz šume; pođosmo kroz neke strnjike na brežuljak. Nekolicina nas išla je pred ostalima. Kad izađosmo, puče dolina pred nama. Odjednom tresnu i desno i levo oko nas. Zasu me zemlja i ja se izvrtoh u neke leje krompira. Zario sam lice u zemlju i disao, disao. Strašno je iza nas kreštala šuma i tresla se pod pljuskom šrapnela. Kraj mene je jaukao jedan i zapevao. Podigoh glavu. Iza uveta mu je bila glava sva u kriv, žvakao je krv i gušio se. Ispravio se i sedeo je, zapevao je i spominjao je ženu i decu, zvao me je po imenu i gledao je u mene, samo je u mene gledao. Zario sam glavu u zemlju i ćutao. Sunce je peklo. Oko mene su trčali i vikali. Zaspao sam. Napadao me je taj san uvek, čim bih legao. Probudio sam se. Magla, večernja magla padala je opet na nas. Iza šume projuriše dva automobila. Tiho smo se dizali. Silazili smo jedan po jedan natrag u šumu. A kada pade mrak, počesmo ići opet kroz šumu. Pušilo e i smejalalo. Moj roj je tiho pevušio. Bio sam i na to navikao. Opet smo išli, išli. Kaj baterija, koje se nameštale kraj mokrih, strašnih, mračnih šuma. Treći dan je padala kiša. Ruski rov na bregu, sav zakisao, bio je izumro. Mora da su išle negde nazad – u podzemne rovove. Šume se pušile pune oblaka. Mi smo već treći dan ležali u jarku tesno, jedan preko drugog. U najgoroj vatri tu smo se ukopali.

Groznice su me tresle. Toga dana je neki somborski uča prebegao, ap su me gurali pesnicom u grudi i ćušili me. Mutnim sam očima gledao oko sebe, po ceo dan pevušio i zviždukao. I opet se ćulo kako pričaju o svečarima i pećenju, o tućama

i birtu, o ženama, i kako čitaju San Majke Božije. Tri Slovaka se po ceo dan mučila, da na sveći sku-
vaju nešto. Pokrili smo se gore šatorskim krilima,
ali je prokišnjavalo, curilo. Sedeli smo, ležalo se u
blatu. Ne, teško je bilo i ono vijanje po Sremu i
popaljenoj Posavini; gadno je bilo i tamo kraj Rače
u vodi: uvek ćuške, psovke; ali je ovo bilo ludilo u
moru blata. Sve mokro, sve kiša, kuće neke razru-
šene, voda što smo je pili bila je blatna, hleb je bio
pun blata. U blatu pred nama ležao je celu noć,
tek sad smo ga primetili. Izvukoše ga u rov. Ležao
je tvrd, prljav, zaudarao je sav. U desnom džepu
imao je hleba a u levom trinaest forinata i dvade-
set i šest krajcara. Trebalo je pisati kartu. Znalo
se, otkuda ja. Zvao se Lalić. Većina je predlagala,
da se novac ne predaje oficiru, nego a se zadrži i
popije. Kažu: da može, on bi sam to ako naredio,
voleo je da časti.

Posle podne počеше opet topovi. U oblacima
žute zemlje i prašine, što je prskala u vis nestao je
ruski rov. Izađosmo polako iz jarka i počesmo
trčati. Većina je išla mirno, lagano, niko nije imao
snage više da trči. Mirno se išlo. Čuo se jauk, oko-
lo trešti zemlja, prska, po koji se izvrne, dreči. Išao
sam teturajući se pod teretom; groznica me je
tresla. Osećam, da kraj mene ide neko. Oboje smo
bili iznemogli. Zemlja je prskala, treskala u vis.
Video sam žute mantije Rusa koji su iskakali iz
rovova. Žice i zemlja pred njihovim rovom kovitla-
le su u dobovanju topova. Stigoh do žica. Jedan se
prevrte preda mnom, previjaše se i skakutaše.
Tane ga je prozujalo od glave do pete. »Hajdete«,
kaže Radulović i diže se. Kraj nas trče neki. Ja

vidim, da mi iz nosa curi krv na grudi. Kraj nas trče neki držeći ašove pred čelom. Skaču u rov, viču grozno, idu, urlajući grozno na nož Nisam legao, išao sam lagano. Sad će da me ubiju, sigurno će me jedan od tih velikih, žutih, debelih Rusa, što kao ljudi skaču preda mnom, ubiti. Krv mi sve jače loptila iz nosa. Ja legoh. Rezerva se valjala preko mene u rov. Svuda su ležali iskeženi ljudi u blatu. Ne znam, što je svaki ranjenik pola svučen, i tako viču, oh, tako izdržljivo viču. Ležao sam tako bez snage.

Ležao sam na kolima i video sam samo pogurena leđa onog, što je terao i jednako bodrio kljusad, sa »pr..., pr...«. Kola se jedva vukla u blatu. On se često okretao i žmirkao ispod šubare. Još je neko ležao kraj mene. Prolazili su kraj pustih sela. Nekoliko jadnih, groznih, sirotih, odrpanih čivuta. Lepe ruske crkve, mokre šume što se puše. Blato, grdno more blaga. Psi trčkaraju po selima. Psi i jadne, prljave izgažene čivutke. Devojčice od dvanaest godina, od deset godina, nude se. Svuda kola, jadni konji i beskrajni, blatni putevi. Po ulicama leže ranjenici. Posle podne su došli po nas automobili. A sunce mlako, dobro sunce lilo je po kućama i putevima. Legao sam na neko ćebe, kašalj me je tresao, a na prljavoj maramici mojoj ostajala su posle kašlja rumene kapi moje krvi. Pa i tu sam zaspao. Stali smo u nekom dvorištu. Neki fenjeri su se ljuljali oko nas, i jednog po jednog dizali nas, i unosili. A u jutru nas žute i polumrtve uvedoše u kupatilo; na ruga vrat izađosmo puni smeha. Priđoh prozoru i videh ispod mene belu varošicu, punu potoka i mlinova.

U zelenoj kabanici, sa kapom bez brane, ja sam se, kao čudna senka, smešeći vukao kraj potoka u kojima su pevale vodenice. Oh, pevale su, pevale su meni; znale su otkuda dolazim, a imao sam osmeh na licu. Kako su bili uzani sokaci. Stare žene gledale nas tužno i žalosno. A sunce? OH, to mlako sunce, ja ga nikada zaboraviti neću. Na mojim rukama drhtalo je nešto toplo i strasno. Oh, život, mlad život igrao je tako vešto biljara u nepoznatoj kafani toga grada, ne ja.

Ko si ti? Ko si ti, sa toplim, žutim očima u večernjoj magli? Zar nisam još toliko bolestan i nežan, da te dodirnem? Kako je tvoj poljski govor mutan i nežan. Što si tako dobra prema meni, ta to nije tvoj zanat. Zašto me gledaš tako milo? Tvoja bluza pada mi na glavu, što gori i muči, groznice me tresu. Ko si ti, divna, lepa, strasna, među ogledalima i čašicama u sumraku kafane? Ah, ne, ja neću tebe; tamo napolju hoću, da izađeš. Gledaj, jesi li videla one bunare; ah, da čuješ kako ljupko romore, kako nežno pljuskaju. Meni je čisto žao što nisam mro, ali to čini jesen. To mlako sunce što teče po kućama belim i čistim. Šta hoće one šume od mene; eno, tamo iza brda one me zovu, one se veselo smeju sa mnom. Zašto ja tako nežno diram zidove? Kuda idem; ja nikog nemam u ovom gradu, ja ne znam puta. Ko me voli; zašto me gledaju tako ovi stari ljudi?

Gle, slatkiši. Hajde tu. Devojčice sede sa malovaroškom elegancijom nameštene; moji se prsti spotiču. Nožići, mali, srebrni, zar se stidite mojih ruku? Ah, da, one su zarasle u blato, koje ne

silazi, a nokti krivi, isprepućani vas plaše. A cure malo olake, malo pokvarene cure kikota se, a ja sam se smešio. Oh, šta ja znam, šta da mislim o svemu tome. Igrala se zemlja – što da se ne igramo? Igrala se jesen sa mnom – hajde, da poigramo. Izabrah jednu. Tu ću. Ko mi se smeje? Ona se zvala Lusja. Smejala se mnogo, svaćemu, imala je malo izderane rukavice. I ja počeh da je molim smešno i dobroćudno. Zaboravih požude i gledah samo da topla, unapred sam osećao, topla usta. Drugarice njene pune smeha ostaviše nas same. Išli smo kraj vodenica. Bojala se, da je neko ne vidi. »Da nisam videla Vaš znak da ste akademik, ne bih Vam dopustila da me pratite. Vi mislite, da sam ja pokvarena?« Oh, šta sam ja mislio? Bio sam pun smeha. Jedila se samo što sam bolestan, mislila je, da sam ranjen. Nije joj se sviđalo što sam tako divlji. Rekla je, da se kod nje finoćom može više postići.

U večer, sećam se, beše čudno nebo. Jesenje nebo uvek čudno. Našao sam je pred bolnicom, čekala me je. Drhćućim je rukama vadila ključ i pokazivala ga, a mogla je do ponoći da izostane. Pošli smo ulicama, gde je vejalalo rumeno lišće. Pitala me je da li Srbi imaju crkve i štipala me je od strasti. Želela je da se vozi; stari fijaker primio nas je. Ona mi leže na grudi i rasplete kosu, tako plava kosa umiljata, bez onog teškog, opojnog mirisa crnih kosa u mraku. Oko nas se vijugali fenjeri. Pod žutim, zlatnim šumama, po bregu ljućala se i batrgala kola, a nebo je bilo puno zvezda. Negde daleko tada na jugu molile su se stare žene za mene. A negde daleko na severu ležali su

moji ljudi prljavi, vašljivi i gladni u blatu, drhteći od zime i potmulo čekali gde će granata da se sruši. »Das Hundsregiment«, kako su nas zvali.

Mi smo stigli pod šume i pođosmo pešice. Ona se uplašena stiskala uz mene. Tu su nedavno neki vojnici zaklali neku devojkicu. Zašli smo u šumu crnu sa rumenim vrhovima. Lišće je padalo na nas, a mesečina rumena lila među drvećem i dovodila do suza, do nežnosti bolne; ljubio sam je, kao da nikog nemam svoga na svetu celom osim nje. Ona je, sva luda, izmučena, dišući teško šaputala gorko kako je sve gadno, kako je svi mame, a kako su svi hulje. Mati je po ceo dan muči, a ona hoće ipak da ostane poštena. Varošica je gorela dole u rumenoj mesečini, a pruska granica sa svojim belim kamenjem kružila je oko nas. Njeno belo rublje bilo je namirisano. Ta naivna pažnja, to spremanje unapred dirnu me i ja joj to rekoh. Ona se uvredila. U mraku sam malo samo video njenu glavu; ali su njene ruke bile neizmerno mile; samo se bojala: misliću o njoj zlo. Daleko oko nas belila se varošica sa kućicama belim i malim ko igračke za decu. Odjednom ona tiho ciknu. Jedna tica prnu i lupi se o stablo. Ona jeknu bolno i pogleda za njom u šumu. U mesečini je bila grozno bleđa i lepša. Dole u gradiću svirala je vojna glazba.

Kome ja ovo pišem? Mladićima, možda mom sinu bledom i napaćenom. A oko mene kulja velika ludorija rata, sve se lomi poda mnom i ja smešeci se gledam te rulje i idem od grada do grada. Rulje pustih žena, rulje hulja trgovaca, rulje radnika, rulje bolesnih i rulje mrtvih. Grdne gradove, šume i polja; tamne, hladne stanice. Decu i žene. Pijanu

hrpu onih koji se sad bogate. Sve ja to vidim i gledam sa osmehom. Niti sam čiji, niti imam koga, ni brata, ni sluge, ni gospodara. Gledam tihe, plave, mokre proletnje ulice. Vitke rumene mostove u zalasku sunca, kad ih najviše volim, ai kad uvek idem. Oni me vide uvek večno vedrog, nekad retko umornog, skoro uvek nasmešenog, ničijeg. Ni vere, ni mira, ni kućišta, nikad ničega. Ja pričam to tihim i mokrim, proletnjim ulicama, po vodama i gradovima žutim od jesenjeg sjaja o njoj vitkoj, bleđoj, čistoj i maglovitoj, o njoj, o mladosti. Ko zna: kud i zašto me vodi, ja idem za njom. Njoj krvave šumarke, njoj mrtvace, njoj naša groblja, njoj moje zdravlje, njoj se klanjam, pred njom klečim jedinom dobrom i večnom. I moja ljubav promišljena i ironična već davno nije bučna. Ah, sve je to tako smešno. Nemoćan sam, tužan i zamišljen. Ne daje mi se da živim. I ja sam se borio na Pont-Neuf-u. U vizijama belim i ja sam išao poguren sa carem preko berezinskih santi. U vizijama ludim ležao sam i ja do nogu Neronovih, kad je Rim goreo u moru žara a Rorrea sa vitkim strukom prolazila i kikotala se prijatelju, koji je sa zapenušenim ustima vikao ime Omira i peva omore u zalasku sunčevom. Sedeo sam i ja sa ribarima i vukao se po pristaništima, gde se devojke nude tako jevtino, i, zaostao od sviju, i ja sam do kolena gacao po blagu i snegu kraj željezničkih koloseka, kroz mrke šume bez cvrkuta jedne ptice. Na šarenim lađama sa ribarima sa Hiosa ja sam tiho kupao se u zori, koja je suzno dolazila i imala usta mirisna i jasna. U tamnim mećavama ja sam u vizijama sedeo nad Kamčatkom i gledao kako se

tromo krše bregovi i grme i tresu u hrpama, kao hiljade kostura i gomile ćelavih lubanja. Dušom mi je prošao Lakomisleni Balzak sa razbarušenom kosom i prohujao general Bolivar krvav i mlad; a noću sam se vraćao kući i video decu po šestoro na jednom krevetu, u ritama po podovima vlažnim. Ležao sam u večeru maglovitom od jorgovana u zagrljaju jedne žene sa očima zamagljenim gledajući mora iza Splitskog groblja. I tako me više ne vezuje ni za dobro ni za zlo. I tako sam se oslobodio svega. Ja držim moj mali život sav potrešen i uplašen u rukama, čudeći mu se, kao što drži crni evnuh prsten sultanije u rukama dok se ona kupava. On je u mojim rukama a nije moj. I sve što je oko mene moje i nije moje. Umoran sam, zadovoljan, zamišljen i smešim se. I moje oči uprte u prsten ispituju i ne priznaju ništa, ne boje se nikog i ničeg i praštaju i zatvaraju e tiho, neprimetno. Mi nosimo u njemu proleće i ne idemo kao Florentinci iza grada u polje, da ga slavimo. Šta je nama ubiti tri miliona ljudi? Mi smo slobodni i znamo: da je nebo svud na svetu isto i plavo, oh, tako. Došla je smrt još jednom, kao nekad davno, ali će iza nje doći sloboda. Bićemo, slobodni i smešni. Znaćemo da je nebo svud lepo, i da ništa ne može i ne zna da nas zadrži. Sve je propalo, ali će se to urlikom raširiti od jednog okeana do drugog. Zamišljena i bleđa lica, sva ta lica, sve te gorke, muške umorne glave, kad se budu vratile sa krvavih nepreglednih granica. Biće željne onog, što je do sad smelo samo bilje i šume i oblaci. Naučili smo da pijemo život dublje no ikad od kada svet postoji. Ništa nema smisla, sve je propalo u ove tri godine. Stra-

hovito, uplašeno, pažljivo ja gledam u njima život i držim ga rukama koje drhte, i gledam oko sebe šume i puteve i nebo.

U zoru sam stizao kući. Stoji breg zelen, puno »široko bilo« iza njega, a sunce tu miriše na šumu, gde sam i ja igrao jedne tople noći na mesečini, gde sam slušao pijan zdravice krojačke omladine i gospođica tiho, usamljeno šaputanje. Smešni rovovi, što su trebali da brane od Bele Crkve od Srbijanaca, koji nisu došli zevaju i spavaju i sunčaju se. Tu počinje da pada na mene neka bogata banatska tuga, meka i dobra kao beo banatski božićni hleb. Tuga plodna, tuga berbanska, tuga kosidbe. U zanosu ja vidim zelene guštere što sevaju po putu i oni mi napune oči suzama. Suze, koje raspinju kao široko polje puno ivanjskog cveća. Tada u magli već izlazi pred mene moja stara kuća da me dočeka. Ja ućutim, moj glas se jedva čuje i ja izlazim iz voza pogrbljen i umoran. Zvoni, ah, uvek kad se vraćaš kući zvoni.

Dočekuju me i plaču. Mati mi umire. Odvode me u kuću nepoznatu. Ne daju majci. Tetke me grle i plaču. Sunce je pred noć zasulo živo i ja sam se umirio i ničega mi nije tako žao kao sebe samog. Kad prne po koja prepelica, ja se setim zemlje, polegnem u sprženu travu i ćutim. Čekam več. Neće da me vode majci. Mesečine mokre, svetla čela, dolaze i ležu po bunarima. Srce prne, usedne kakvu zvezdu, isto proleće padaju, i strmoglavi se dole, padne pred nas, dižemo ga i gledamo ga, a ono se smeši. Oko nas u blizini teče voda; zapevao glasno, primetimo iznenada kakvo mračno drvo i opet se ućuti. Ležemo i uzimamo

noć punu zvezda na grudima; srce ne kuca više, kucaju uspomene. Blage, umorne ruke mrse se sa travom i mešu prstima navire zemlja, što ima dah pust i beskrajno pun tame. Negde iza kuća zvekne srp i navru suze. Zar nigde stanka? Sa jablanova pala lišće a još nije jesen. Pa ipak ona je već stigla u kukuruze. U kukuruze iza kuća, gde će moje tetke izaći da ih dočekaju. Oni nikad ne odstupaju. Oni će doći. Njini su oficiri mladi i lepi. Svi su njihovi oficiri mladi i lepi. Sve je već spremno. Pevačko društvo i litija će izaći pred njih. Doći će u moju kuću; staro, srebrno posuđe je spremno. Oni će doći. Kroz kukuruze noću stiže jesen. Niko je ne vidi jo, samo u zori ostaje od nje rosa. A daleko iza bagrenja, negde daleko čak gde su polja mrka i sjajna kao baka, stoji jedno usamljeno drvo na vidiku, stoji već godinama gleda mene i dimnjake moje kuće. Srce čuti a kucaju uspomene. Tetke mi pričaju. Ja vidim zavejane mađarske i nemačke gradove. Osvetljene prozore cincarskih kuća, gde su ih rado primili. Živelo se uvek u tuđini. Selili smo se, selili smo se. A grudobolni smo umirali kod kuće u zavičaju. Sneg veje. Pusti sokaci, crni, poderani kaputi. Tambure svetlucaju pod pazuhom, a pesma tek jekne pod kojim nakrivljenim, pijanim fenjerom. Ah, ne može biti, da je sva ta grdna tuga samo iluzija, lepa kao čast. Zatrese se kolo. Napolju pada sneg, a unutra crne oči gore kao žar. Ah, taj žar je neprolazan, neprolazan kao miris ovih ravnic, što već vide jesen, kako se noću dovlači kroz kukuruze, a jutrom odlazi po rosi. Bolnim, gorkim osmehom ja ih gledam sve. Sebe pogurenog i zamučenog, kako kašljucam; i onog

što je negde u Odesi, i možda je već mešu njima; pa i onog što polupijan polazi na jedan od najstrašnijih položaja na Kaporetu; pa i onog što je pun kolajni sedeo pred šumom i mislio možda na mene i poginuo u jednom jedinom vihoru granata. Napolju veje sneg, veje sneg, veje; svud se rulje jure, tumaraju. Eno kao stoka nadiru pred Horodenki, ginu, ginu kao stoka: Eno ih gde se među sobom kolju, kolju u urnebesu šuma i blata, u agoniji krvavih ruku i misli. Milioni se spremaju pod svojim varošima, gde je more visokih vavilonskih kula, gde je bura od čelika i grmljavine gvožđa, bez beskrajnih luka punih brodova. A grdna sloboda stoji i gleda u okean bez smisla, bez istine, i ne vidi ni svoju senku na nebu. Samo tamo, gde sjaje prozori na makedonskom suncu, gde svud viri sirotinja, tamo se hori pesma. Sve poslednji, sve šesti, a tamo je petoro braće. Više nema je l'? »Jok, nema«, oseče kratko. »Pa i ti ćeš da propadneš, bre«. »I ja, i ja«. – »Pa imaš li majku bre?« – »Jok, nemam«. – »A doma?« – »Jok, brate, izgoreo.« – »A dece?« – »Ne znam.« – »A oca« – »Poginuo«.

Veje sneg. I opet igraju kolo. Šta gledaju ti ljudi? Šta gledaju ti smešni ljudi, Englezi, Francuzi, Amerikanci, Crnci? Puštajte ih, neka traju. Božić je danas bitoljski, kuće razrušene. Pustiše ih nek pevaju. Poslednji su. Veje sneg. Iz šume sa Černe dolazi Božić, plače kao majka; lišće treperi kao kandilo, tiho nadgrobno pojanje i crveno vino po kućama. Pod granama punim snega, tišine i Božića, oni bez doma, bez dece, krvavi, ponositi, poslednji.

Trebali su doći. Moje ih tetke čekaju. A tamo, gde ih vidim kad se trgnem, ja vidim samo mrka polja kao bakar, zasute rovove, prazne i obrasle travom kao grobovi; i kukuruze kroz koje dolazi jesen, ma da je niko u gradu još ne vidi.

Pustili su me njoj kad je izdisala. Beše izgubila više zuba i ta usta me ispuniše nekom strašnom, pritajenom grozom. Oko nas beše puno baba i tetaka mojih, koje su jednako govorile o bolestima i mrtvacima. Po sobi su razastrli čaršave natopljene vodom i sirćetom. Njene noge su virile ispod svilenog jorgana. Više puta se osmehnula i rekla tiho moje ime, molila me je da legnem i da se odmorim od puta. Pričala mi je kako je bila mnogo sama u poslednje doba i kako su je strašno vozili i gurali na železnici poslednji put kad je putovala. Kako su je krali za vreme bolesti i kako je u poslednje vreme želela da umre. I kao da je to nešto obično govorila je, šta imam da činim posle njene smrti. Morao sam potražiti njenu sliku na kojoj bila naslikana od osamnaest godina. O toj je slici mučeci se dugo pričala i molila me je da je držim uvek na mom stolu.

I tek što sam pred zoru legao probudio me vrisak i zapevanja žena.

Umrla je i nije dala da me bude.

Stare žene su zadizale suknje i trčale po dvorištu, plakale i skakale; jedna je pala kraj postelje i naricala. I to naricanje je prodiralo, kao i zavijanje uplašanih pasâ sa âdvorišta, kroz sva vrata i sve zidove. I tek što svanu videh kako žurno trče neke žene po kući, toče vino i piju rakiju.

Nepoznati neki starci prilazili su mi i tražili od mene ključeve. I dok sam sav težak i podbuo lutao po kući, osetio sam kao na zapovest iz mrtvačke sobe, da je sve bilo spremno. To me je ispunilo ludim užasom. Stajao sam kraj prozora zagledan u mutne krovove, u zid crkve velike i prazne i stresao sam se. I dok sam, držeći se za glavu, gledao kroz zavesu kako je golu dižu i kupuju svu žutu, pocrnelu i sasušenu a pri tim toče i piju rakiju, počeo me je hvatati neki suludi strah.

Došao je prota. Čitao je molite, jednako gladio brke, odlazio je u kut i tražio sud za pljuvanje.

Moje oči malaksaše sasvim. Sakrio sam se u jednu sobu, gde beše puno malenih, svilenih nekih jastučića upletenih u stare vezove i šare. I to zlatno, svileno, malo šarenilo, toliko me dirnu, da sam iznemogao pao. Došli su da me zovu, jer me je prota tražio. Govorio mi je o majci, posle je nenađno počeo da govori latinski, nasmejao se i spominjao slepačku, karlovačku akademiju, sedeo je i jednako podizao prst i ponavljao: »Quousque tandem abutere...«

A naricanje se jednako horilo iz svih soba, iz svih zidova: »O, jao... o, da ustaneš... da vidiš tvog lepog jedinca... jao«. A mene su prepadale muke. To naricanje me je teralo iz kuće. Tad iznenada načuh na stepenicama, da neko hoće mrtvo telo da probode iglom kroz srce. U meni nešto zviznu kao bič, okretoh se i jurnuh u sobu. Gledao sam samo neke babe na stolicama kako su se krstile, sedele sa svećom u ruci i ponavljale: »Iju, slatka – kao trebalo bi pitati strinu«. Kad sam jurnuo na vrata, one se uplašeno podigoše.

Tad moja ruka nešteditice pade sa besnim urlikom na prvu glavu na domaku; soba se ispuni strašnim ciktanjem, stolice popadoše a babe jurnuše, zapevajući strašno, na vrata. One su plakale, vikale, krstile se i trčale. Ali ceo dan, dok je mrtvo telo ležalo prostrto, mene je morio neki lud gnev i gađenje.

Pogreb je bio sutra dan.

Kiša je bila pala, pa smo išli po glibu. Deca sa čiracima vičući, a popovi na nečistoj kaldrmi. Išao bih bio rado tako bez prestanka po glibu, pognute glave. Osetio sam kako je sve strašno. Groblje je bilo daleko iza grada, tamo gde behu barutane, grdne rupe đubrenjaka i crepane. Visoko na humci pod jablanovima beše naša grobnica. Vodili su me desno i levo po groblju. Sanduk se teško nosio, dva tri puta se činilo, da će da ga ispuste; tada su svi vikali. Groblje beše puno sveta, što se rasu svako svome grobu pa plakaše i naricaše. Sećam se, zaustavljali su me kraj rake. Sa jedne grane curila je kišnica kap po kap na moje ruke. Pomislio sam, da se odmaknem; ali sam ostao tako i zagledao se u te kaplje. Pevačko društvo se zahori i miris tamnjana me obasu. Videh protu, gde očima okrete i poče govoriti o majci.

Dugo je govorio. Neko me je gurao sa leva, i sad su kapljice jedna za drugom teško, lagano padale u moju kosu. Protu je podizao ruke a tetke su mi glasno jaukale. Tada se diže kraj mene jedan gospodin u crnom i poče govoriti. Tetka mi se naže nad uvo i šapnu mi: »Vidiš, čedo, to je gosp'on predsednik«. On je spominjao dobrotvoriku saborne crkve, neku dvokatnicu u Aradu, koju

je ostavila mesnoj crkvenoj opštini. Kidao je rečnice, disao teško i mucao. Dva mala đaka stajahu pred njim, oni su tajno štivali i gurali čiracima. Od jednom gospodin podiže glas: »Možemo reći, da je naša crkva, i neću samo da kažem crkva, nego i naše su škole njena...«, njegove se oči uplašeno raširiše, on zape u govoru, trže se i poče gurkati jednog do sebe šapućući: »Joco, Joco, Wie heist man das...., um Gottes Willen! zadužbina, da zadužbina možemo reći. Laka joj crna, laka joj crna zemlja«, dodate hitro, odahnu teško i izgubi se u gomili. Počeše padati grude po sanduku koga su spuštali. Jedna od mojih tetaka pade preko sanduka vrišteći očajno.

A posle smo se vratili. Stolovi su bili puni nakita od šarenog papira. Zagledao sam se u jedan lep, starinski ćilim i ne skidoh očiju sa njega. Prota me je preko stola jednako težio a kraj mene opazih iznenada jednu lepu ženu, koju nisam mogao da poznam. Ona mi je dodavala čašice sa vinom i pitala me, da li sam umoran i da li bih prillegao. I ne mogavši setiti je se, pitao sam tetku, ko je ona, a ona se nasmeja: »Zaboravio si Macu; najlepša devojka, nema baš Bog zna šta, ali kad ti ja provodadžiram nećeš se kajati«. »Dušo moja«, uzdahnu ona i pogleda u devojku, što sva porumeni. Popovi su dugo sedeli i govorili o pokojnici. Na stolu su gorele teške, mirisne mrtvačke sveće. Maca je pisala posmrtnice. Ona je bila vrlo lepa, »zdrava«, kako rekoše tetke. U ostalom ja, i ako ga ima retko, primetim na ženama, šta ružno. Njene oči i silna, crna kosa, ramena i vrat u kojem se krile plave moderne vene, setiše me na neki

harem u romanu jednom – a ja često čitam romane. U ostalom, svi smo mi govorili o romanima. Pa iona me je baš malo pre pitala o nekom romanu i rekla: »Ah, molim Vas, sve to ne vredi ništa; tri godine je vuče za nos, a posle je pušta da se davi, a ovamo je naziva kanarinkom«. U njenoj lepoti beše nečeg teškog. Crnina na njoj nije mogla meko da joj obgrli stas; nego ležaše na kolenima njenim kao ćilimovi teško po posteljama, ćilimovi sa šarama, koje sam toliko voleo. Osetio sam miris mrtvačkih sveća i od jednom mi se zgadilo jelo i ja odgurnem tanjir.

»Treba da se oženite, reče mi prota, bez žene i dece niste pravi čovek«. Tetke mi udariše u smeh i plač i digoše graju vičući u glas: »Macu, Macu«, priđoše mi, ljubljahu me i milovahu po kosi.

A tanjiri su zveckali i svaki čas se tek čulo: »Ej, gde je da ustane, evo došao je. Sve joj' je želja bila da ga vidi i gle, ona ode«. »Ode,« dodade prota, zverajući u sveće, koje su bile sve žuće i mirisnije. Miris mrtvaca bio je ostao na stolu, u jelu, samo ga u vinu ne beše.

Kad me bledog i pogurenog odvedoše u sobu da spavam, dugo su me ljubile i smejale se, da bi me razveselili; ali sve to nije išlo od srca.

Moj hladan pogled i tuđinski osmeh mutan i zajedljiv plašili su te stare žene. Kraj postelje sam našao neke stare, izbledele spomenice i karte iz kupatila, na kojima se ona nekad potpisivala: »tvoja dunda«; neke slike Karlsbada, oficira, diletantskih zabava i jednu vrlo staru ružu. Iza zalo-

žene peći sakrio se miris mrtvac a i neki težak miris cveća i vrebali su da me zagrlje.

A iza zavese stajaše moja stara tetka ona se mučila da me sagleda kroz zavese, činilo joj se da ne dišem. Ja znam ona mišljaše u sebi: »Kao i da nije naše dete, šta se taj morao napatiti ne jesti; gde je taj sve morao spavati, pa da se ovako satari. Bled je i kašlje. Sve kažu: goji se, 'ma kažem ja; sve je to trulo, Bože me prosti, kao da je od voska, kao one lutke u panorami. Pravo kaže Jeca«.

A posle? Posle su opet prolazili dani. Usta-jao sam u podne. Jesen otopli još jednom i sunce granu. Svaki dan sam izlazio na groblje, tamo sam se u detinjstvu najradije igrao. Ponegde je pao po jedan crep, ponegde je pao plot. A bilo je još dosta golubova. Otvarao sam vrata što su vodila kroz portu, u kojoj je visoka žuta travuljina bila puna kokošaka i pasa, koji su se tu kupili. Prolazio sam kraj male škole, gde se čula vesela deca kako pevaju, i kraj drvvara što se nizahu sve do groblja. Sve su te drvare bile u rukama mojih tetaka. Žuta voda, a u njoj stajahu mirno crni šlepovi na vetru, što je po obalama vijao pesak i perje. Drva su puc-karala na vetru; a a bih dugo sedeo pred vratima naše grobnice. Kroz pozlaćene rešetke video sam kite bosiljka na zidu, drvene krstove i slike mojih mnogih pomrlih baba. Debele i slabe žene gledale su i popovi sa lukavim licem, kakva imaju slike pokojnika kad je sunčani dan. I puno graničarskih oficira. O svemu tome nisam mislio. Dolazio sam i sedeo tu po sate. Pošto me niko čekao nije, sedeo sam tako izgubljen dugo.

Ali kad se vraćah po mračnim ulicama, vrebali su me i vodili u svoje kuće. Tetke behu odlučile, da me ožene i oženiše me. Svi su znali, da me treba oženiti i oženiše me. O meni se isto tako mnogo rešavalo kao i o svemu drugom i o ratu. Bilo ih je, koji se podsmevahu mome žutom licu, ali su devojke govorile da sam lep. Kako su me videle nekoliko puta u šetnji sa čivutkama, odlučile su, da treba, da me što pre povrate.

Prvo su me vrebali popovi. Oni su me odvodili svojim kućama, u kojima su postelje bile široke, a u prozorima se crvenile čupe pune višanja i trešanja. Oni su mi govorili tiho, sa osmejkom o novom mađarskom katihizisu, koji hoće da im nature, i spuštali se ugojeni i teški u meke stolice. Sve su njine žene nosile malo raskopčane grudi i kosu punu ukosnica, neurešenu, spalu za vrat.

Kod njih ne beše mnogo smeha, već mnogo osmejaka. Njine žene su me gledale vrlo umiljato, blago; kad i kad bi nehotice prekrstile noge i uplašeno porumenele, kad bi primetile, da im se lepe, punačke noge sjaje u belim čarapama do kolena. One su ih brzo pokrivala, okretale se hitro muževima svojim i nasmejale se: »Što ne pitaš gospodina pa da ga ženimo?«

Mene bi za čas pomilovao njihov srdačan osmeh i stisak ruke; no posle bi me opet obuzimala grdna dosada, zagledao bi se u njihove ruke sa nečistim noktima. Više puta popadije su me opkolile samog u nekom smešnom salonu punom stakla i čaša, na kojima bezu naslikani šareni kosovski junaci. I dok bi kakva lepa, bela mačka savila se u mome krilu, one su me napadale što se ne

ženim, hvalile i branile sve muške u gradu, a najviše baš svog muža. Mene je začuđenog razveselio njihov zdrav i raskalašan smeh, koji mi je šaputao o neprolaznoj čari malih i šaljivih grehova. One su bile najbolje majke, ali su rado sedele tako rume-ne do punih grudi, tiho se smejući primedbama klizavim i bestidnim. Tek kad bih prenaglio i pokušao u mraku, da zagrlim koju, naišao bih na besan i jednak otpor, na spominjanje dece i muža. Ja bih uplašen i zastišen stajao pred njima i osramoćen odlazio. One su me nazvale »frajla« i ceo me grad imenovao od tada tako.

Kad bih nasmejan izašao od žena dočekali bi me popovi i tešili.

Crni i teški govorili su o svemu sa hitrim preziranjem. Njine meke, jake meke ruke, milovale su umorno moju; pričali su mi o tim praznim crkvama, koje sam toliko voleo. Mnogo su se smejali. Najradije su govorili o seljacima. U mračnoj sobi, pri stolu punom čaša vina, vina u koje su spuštali užeta, da ne kisi, nicali su seljačke glave iz njihovih reči, razbarušene i neobrijane, sa malim lukavim očima i poniznim licem. I sve je bilo ugojeno i veselo. Teški kao valovi bili su ti seljaci u pričama njihovim. Glupi, kad i kad duhoviti, u zasedi, i prevari, silni kao žile borova u gramženju i otimanju zemlje. Ocevi, koji su gledali kako im dete umire iza prašnih, malih prozorčića u niskim sobicama, gde su čeprkale kokoši: žene što su rađale i sutradan već ustale i čistile štalu; i deca što su se neodrasla, polugola valjala po slami, mala braća i sestre, što su se igrali bednih i bludnih igara. »Pa to je svud tako«, smejali se oni. Zaprepašćeni sveci

gledali su sa zida okrećenog, belog i čistog i glupa lica oblazila su oko stada ovaca i oko čapurja. Posle su došle na red priče o Hristovom grobu, kad ga opsednu babe i donesu jastuke u ponoć strašnog dana kad se čeka Uskrs. I sto gadnih šala i psovki znali su o tom. Ne beš ni jedne drage slike u rečima njenim, punim nepreglednih polja kukuruza i strnjika; a u niskim kućama videle se samo senke, gore nego senke životinja.

Tek nedeljom bi nicale, smešne, nakindurene devojke, namazane i ofarbane i gomile crnih, pijanih seljaka. A pod gustim, seljačkim obrvama staraca, sevala bi gorka žud i besno lukavstvo prema svemu, osim zemlje, koju bi te oči gledale, pune ludog, radosnog svetlucanja. Ali bi se te slike najgore mešale, tek kad bi počeli pričati o njihovoj ljubavi. Tada bi se u mraku vrteli i gazili ti jadni seljaci, u ludim gomilama, goli i pijani. Trčale bi isprebijane žene sa suhim opalim dojnama, krezube i smradne od znoja. one bi se prevrtale i previjale u mukama porođaja ili bi ležale krvave jaučući od muka po zemlji; kidale se od bola zbog raznih lekova protiv začeca. Pod prozorima bi ležali krvavi trupovi zaklanih dragana u sjajnim čizmama. U mraku bi se sjala njina srebrna pucad na prslucima; a iza peći sedeli bi jadne, smežurane bake, sa krvavim zagnojenim očima, bose i suhe kao granje i krpe. I sve te slike bile bi ispolivane i posute vinom, krvlju, psovkom i ritama. Uzalud bih ja pokušao da ih umirim, zagušio bi me njen silan, popovski smeh. Crkvice bi njine šarene i male bile pune ofarbanih svetaca, kandila i gomila, koje se krste pogrbljeno i glupo gledaju. a šala bi zaogr-

nula vladičanske dvorove i sve manastire masnim i pijanim velom sluškinja i lopova. A ja bih posle izlazio umoran iz popovskih kuća, dok su mi oni svi nudili nevestu. Prašina protkana suncem padala je preda mnom i ja sam prolazio. Ponegde je pao jedan crep, ponegde je pao jedan plot. Vrebali su me trgovci i vodili silom k sebi. U kućama njihovim ne beše salona, nego su me vodili u grdne, svetle sobe, gde stajaše glasovir i iza njega palma i mnogi Sveti Jovani.

Njine su žene bile suhe i male, one su me dočekivale uzdišući, opkoljene decom, silnom decom. One bi uplašeno brisale iza mojih leša i najmanju trunku prašine, gledale svaki moj mig i spominjale prošla vremena. Sve su se sećale ubistva knjaza Mihaila, one su tako beležile svoje detinjstvo, nisu znale tačno kad su se rodile. Njine koščate, jadne, izmoždene ruke grlile su svoju decu i krile svoje slabe ispupčene kukove iza glava svežih i rumenih svojih devojaka. Njine smešne suknje trčale su šarene oko njih. A one bi se uplašeno osvrtale. Tužno su me gledale kad se zabuniše i ne umedoše da razlikuju balkanski savez. Ali kad bi mi pokazivale svoje divne ćilimove, ja bih zaboravio sav svoj život, koji mi se činio i smešan i lud, pa sam dugo sedeo kod njih. A one bi tužno i blago govorile, namučene i slabe, nosile za sobom crepove vruće, što su ih stiskale na prozebla rebra. Muževi njihini, koji su mirisali na sirće, ušli bi tiho i odlazili brzo. Ali devojke udavače gledale bi me ispod oka i svirale bi mi mnogo. One bi me opet pitale da li sam čitao »Sanjina«, a ja bih se trgao, kad bi one prošle pored mene. A one bi me opet

pitale, da li sam čitao Sanjina; vesele i zaboravne, one su mi priznavale sto malih tajni. U mirisnim kutijama, pod ispisanim lepezama, one su čuvale rasporede svetosavskih beseda i slike peštanskih glumaca. A kad bi se oko mene iskupile stare prijateljice iz detinjstva one bi mi milostivo i bestidno dopustile, prenemažući se, da čujem njine male tajne i da ugrabim njine knjižice na kojima bi spolja stajalo: »Romeo i Julija« od Šekspira, izdala Braća Jovanović u Novom Sadu, a u kojima bih nalazio izbor gromkih šala i slika. I tako bih opet sedeo u vencu devojaka, što su se veselo kikitale oko mene, gasile sveću, pa me ljubile a da nisam znao koja. Ja bih umorno odlazio iz tih kuća. »Ih kako je tunjav«, vikali su za mnom. I svi su mi nudili nevestu, nevestu.

Tetke su bile odlučile da me ožene i oženiše me. One su mi svako veče dolazile sa Macom, ali sam se ja rugao i dočekivao ih bez radosti. No večeri su bile tako duge; pljuštale su strašne kiše, a ta devojka me mamila tiho, ali neumorno.

Ona bi odmah sedala do mene i pričala mi. Siroče bez oca i majke, ona me je davno volela, i čekala i bila željna. Mene je začudila njena lepota, a bio sam umoran. Sve je to prolazilo tako jednoliko i mirno. Tetke moje su me dočekivale i vikale joj: »Evo ti ide mladoženja«, a ona je po vas dan bila u njenoj kući.

Napolju je padala kiša i dugo smo sedeli posle ručka. Meni je bilo teško, lice mi je jednako bilo podbulo i bledo. Ko zna šta se događalo u mojoj duši.

Ona me nije ostavljala. Čekala me i dolazila svaki dan. Salivena od svile i lepog mesa, ona mi se nudila tiho i ponizno. Slušala je o mojoj »blesavosti« i mom tajnom, raskalašnom životu mnogo i to je budilo njenu radoznanost. Stajala je dugo pred mnom i gledala u moje mutne i mirne oči. Tetke su nas ostavljale same, a devojka uplašena malo od onog, što je čekala, bežala je od mene u mrak i mamila me u kutove sobe na meke divane. Ona me je pitala o detinjstvu i osećala me kako smo se zajedno igrali, ma da se ja toga nikad nisam mogao da setim. Ona mi je govorila o samoći, koja ju je pratila toliko godina i kako je u ovake tužne, kišovite dane moje tetke jednako ispitivala o meni. Ona se čudila mojoj nehatnosti, miru i dosadi i jednako mi davala savete kako da češljam kosu, pa mi je i sama češljala. A ja sam međutim pokušao da je obuhvatim i gurao sam se s njome, dok bi me ona odgurala i rekla:«Ah ti si gori od Sanjina».

No sve mi je ona brzo praštala i brzo mi se vraćala. Stiskala mi je ruke i govorila, da se gadi malovaroških spleta i žena i da je željna »da živi, živi«. A kad bih je ja zapitao, šta hoće time da kaže »da živi, živi«, ona bi porumenela, začutala, pa se nasmejala. Ona mi je pričala, kako bi zidovi kuću, opisivala je stvari, posuše, nameštaj i najmanje stvarčice pominjala je nežno i žudno. Ona je sa dirljivom radošću opisivala svoje zavese, salon i postelje, pa bi zastala i gledala me molećivo. A kad bi nas sasvim zakrilo mrak, ona bi me zagrlila i šaputala zadihano: »Nemoj, slatki, slatki«.

I tako su dani prolazili opet lepo. Budio sam se dockan, a tetka bi mi ulazila tiho. Ja sam se dizao i hodao neobučen gore dole i kijao. Svako jutro sam dugo i mnogo kijao. To je bila neka porodična bolest kod nas.

Sa zida su me motrile ikone pune bosiljaka; narod, koji se selio na čelu sa patrijarhom i vezano roblje sa očima devojačkim. A ja sam prilazio ogledalu i dugo sipao hladne vode za vrat i glasno kijao. Starac jedan ulazio je i ložio peć, a ja sam rado razgovarao sa slugama. On se brzo raspričao i pričao uvek jedno isto, kako je palio neku vatru u snegu na ulici, kako beše ciča zima. Narod je igrao kolo oko vatre celu noć pod vedrim nebo, a on je bacao kapu u vis i vikao: »Živio Desančić«.

Evo tako su prolazila jutra. Probudio sam se, ali sam ležao i dalje sa zagledanim očima u tavanicu. Žvakao sam nehatno i čitao zevajući novine. Zagledah se u portu. Oko usana sam imao neke žute pege, jutrom sam bio jako podbuo i ružan. Video sam neke stare žene pred portom. Moja glava klonu opet kao od bolesti neke. Video sam samo spomenik na trgu pred crkvom pun krstova i svetaca.

Ali bi rado dolazila ona. Sva mokra od kiše dolazila je puna slatkiša i pričala mi hitro. Ona je znala sve raskalašnosti, sve preljube, imanja i sve tajne. Sedala je kraj mene i veselo jela. Ljubičast veo, koji joj je smetao padao je kao senka u njen osmeh. Kad kad se tek video njen rumen vlažan jezik, koji se snažno vrteo u šećeru. Pri ručku bi uvek bilo gostiju, a ona bi veselo služila kao da je

već domaćica. Posle ručka su pažljivo pogledali da li ih sluge ne čuju i nazdravljali Kralju Petru.

I posle toga su sva lica zasijala bezbrižno i zdravo. A posle su pevali i govorili o ratu. Mene su već nazivali mladoženjom. Posle su svi odlazili u kavanu. Ona me je ispraćala, pa je u kuhinji, iza vrata, u hodniku brzo prilazila, poljubila me, disala zadihano i ponavljala: »Slatki, još, još...« Ja bih neprijatno trzao glavu, a usta su me bolela od njenih zuba. To me je jedilo; sećalo me je na jednu moju ljubav, na jednu sobaricu, kad sam sa majkom putovao u kupatila. Čak i miris maramice njene sećao me je one. I svaki dan sam ja sve više bio zaljubljen. A ona je dolazila sve docnije. U mraku iza bačvanskih ćilimova ona me je ljubila, nesrećna zbog moga odugovlačenja. A ja sam sa dosadom počinjao da je ljubim, ali me je njena strast sve više gušila. Ona bi rasplela kosu, mada sam ja tajno tu šteku kosu brisao sa lica, jer nisam mogao pod njom da dišem. A imala joj je kosa neki težak miris od kog sam se gadio. Nisam mogao dotle da zamislim tako teške i duge poljupce, dok je ona jednako uzdisala: »Slatki, još, još...«

Pala bi sva po meni, usta bi njena postala lepljiva i jednako mi govorila o braku: kako će namestiti postelje, pa salon i da će je birati u žensku zadrugu. Napolju bi se horio težak jek zvona, a ta jeka mučila me je kroz tolike godine; mučila me je i sad. Uvek bi od tog zvonjenja počela da me boli glava i da me prepada muka. Otrgao bih se od nje i ostavljao je sa izgužvanom suknjom ležeći. Ona bi se pridizala, i nameštala kosu i šaputala mi: »Baš ne znaš šta je dobro«. Njene grudi bi

sinule iz crnih čipaka, silne i sjajne; ona bi skoro obezumljena previjala se u mojim rukama. Kadkad me je zagrizla za uho i njen smeh tada vedar i bistar dugo se vitlao u mraku. A ja sam umoran klečeći pred njome sagibao bih glavu u njena nedra i osećao na licu kapljice njenog znoja. Uzalud bih pokušao da ustanem. Čim bih uzeo kakvu stvar u ruke ona bi mi je otimala, smejući se i ljubila me dalje bledog i podnadulog. Ona se grčila u mojim rukama i opet mi pričala o sobama i nameštaju, kako ga želi. Spomenu neku epizodu iz »Devajti-sa« i reče: »Ta šta je slađe od toga na svetu.« Ja videh da je porumenela, stisnuh je i razgrnuh joj nedra. Njene oči planuše, ona mi je jednako šaputala. »Slatki, slatki...« Osećao sam na svome obrazu, kako njeno bilo silno kuca. U neredu odela razrešenog, razli se ona još lepša i belja no u rukama mojih. Težak neki miris zanosio me je, njene vrele ruke se igrale po mojim hladnim plećima. Tad moja ruka ljuto i nezgrapno pretrča po njenom telu i neka dugmad otpadoše. Ona se prenu, ciknu, odgurnu me i šaputaše uplašeno: »Ne, to ne«, brzo kupeći odelo ko sebe što se belo i crno vitlalo oko njenih razgolićenih kolena. Ona pade o prozor što zveknu mutan i mračan. Njene ruke su uplašeno stiskale grudi i čipke i pokidano belo rublje. Ona se osmehnu slabo i zašaputa »Kad mi budeš muž«. Prsti su joj hitro stezali i vezivali vitice i drhtali pod dugmadima. Ona se osvrte i poče zavijati kosu i reče: »Više neću doći...« i malo stidno i jetko dodade: O varaš se, mi nismo Čivutke.

A posle je došao medeni mesec. bio sam smešan u vojničkom odelu i bled.

Oh medeni mesec, medeni mesec.

Ruke su lepljive od vrelog tela, a lica ispijena, bleđa i žuta od uživanja. Zvek jednog tanjira budi krik; i telo je sve sanjivo. Ah medeni mesec.

Ona je bila svud. Miris njenog tela, neki težak, opojan miris susreo me je u zidovima, u ovim vratima, u pećima, po stolovima, u jelu i vodi, u postelji i u mome odelu, samo ga u vinu ne beše.

A ja sam umoran ustajao kad bi zvona zazvonila i odlazio u crkvu praznu i hladnu. Čim bi me ona videla bledog ili tužnog, ona bi me odmah zagrlila i ljubila i šaputala mi: »Slatki, slatki«. Izbijaše ponoć. Ja je čuh kako mi šapuće. Odbijaše zoru. Ja osetih na sebi topli pokrivač njen, koji je mirisao na njene dojke. Ona je klečala preda mnom, na meni, iza mene. Njen glas se javljao svud. Njene vlasi sam nalazio svud: u knjigama, u jelu i oko vrata. Ona mi je sve činila po volji. Po ceo dan ona bi gledala, da mi sve, što hoću, doda. Pitala me i molila da čuvam zdravlje. Nije volela nikud izlaziti. Njen hod beše nabujao i vitak, njene lepe noge savijale se oštro. Rano u zoru, kad bih otvorio oči, video bih je kako skoro sasvim gola leži na mojim grudima. U prvim danima ona je bila suzna i nevina; no posle je brzo, sa njenim bezazlenim kikutom počela veselo sipati šale i dosetke. Ja sam začuđeno slušao njene ispovesti. Osobito u jutru, sedela je rado, skoro gola u postelji i pitala me o ljubavnim zabludama. Ja sam začuđeno slušao, kako mi opisuje žene, kojih sam se jedva

sećao, tihih i pristojnih i punih kikota. O protinici je pričala nešto tako grozno i gadno, da sam besno viknuo: »Ćuti, molim te«. A ona uplašeno i uvređeno pokri svoja gola bedra i reče: »Što se čudiš? A s kim ću da govorim o tom, ako neću sa mojim mužem?« Tako su prolazila jutra moja. Najviše me je dražilo, kad bi ona, držeći jednom rukom košulju, išla po sobi i jela zaostatke večere i slatkiše na stolu, pa bi brzo pritrčala i bacila se na mene i opet me ljubila. Njen mali mozak tražio je sve tajne što se krile u utrobi njenoj; ona me je pitala tako čudne stvari da bih se retko ili grohotom nasmejao. Ali je bivalo sve gore. Ja sam umoran, sav podbuo i slab odlazio i vraćao se, ona me je čekala i grlila me još sa vrata. Primetio sam, da je ona sa kikutom pokušavala sve ljubavne ispite. Mamila me je da joj otkrijem ljubavne novosti, o kojima je ko zna gde čitala. Ona mi je po ceo dan pričala gromke priče o ženama iz zavičaja. I žene, koje su počele da sede, imale po četvoro dece, javile bi se u njenim pričama čudne i lude, tako da bih se ja i nehotice zacenuo od smeha, kad bi predstavio kraj njih senke njihovih ćelavih muževa, pogurenih profesora, činovnika i popova. To veče smo malo više pili za večerom i ona se veselo nasmeja: »Pa šta ćeš, oko toga se okreće svet.«

I ja ućutah i pogledah je preneraženo. Ležala je kraj peći sva gola. Njene lepe sjajne noge ispružene vitlale su se u žaru peći, kao da su igrale sa nekim. Ja joj tiho priđoh i nekim osmehom punim stida, kojeg dotle nisam poznavao, uzeh njenu košulju sa zemlje, pokrih je i počeh joj govoriti o zemljoradničkim zadrugama. I tako su opet

prolazili dani i meseci. Ona je počela da se goji. I mi nismo imali dece.

Prozor je otvoren. Ja vidim u njemu, kao u nekom mutnom ogledalu, moju bledu glavu i moje krvave usne kad gutam led. Daleko iza brda plave se Karpati. Kaže da će me odneti tamo i da će me izlečiti. Ali meni je lepo ovde. Krakov je lep. Star je i maglovit. Ona je zašla u bolnicu već treći dan. Da, ljubav nas svuda nađe. Bila je mala, tanka, kao devojče kad prvi put ide na bal. Zgrozila se. Ležalo nas je trideset u sobi. Napolju je sjalo slatko, jesenje sunce, i na mojim grudima behu kese sa ledom. I kad je sela na krajičak moje postelje, ja sam se osmehnuo.

Ja sedim na jastucima i gledam u mutne krovove. To mi je zanimanje. Kažu od tog zavisi život. Lečnik ima dugu sedu bradu, koja me jutrom probudi. Ona je imala sina, malog sina. O, nije ona bila lakomisljena, ne. Ništa ona nije znala, njeno telo je znalo samo cvokotati zubima od strasti. Znala je malo latinski; činila je sve, da mi se prikaže kao visoka žena. Čitala je Ničea, a kad sam je prvi put iznenada i divlje zagrlio, ona mi reče: »Vi ste demon«. Bio je novembar.

Bili su to čudni dani. Nebo je bilo toplo uveče i svi smo se okretali d vidimo laste. Sokacima se vrveo svet. Drveće je klijalo i svi smo se smejali jeseni, što je uobrazila, da je proleće. Bilo je to tako čudno. Pričala mi je kako su je udali kao što se konj teslimi. Muž joj je bio veliki, debeo advokat. Bio je negde na bojištu sudija. Sedeli smo u vrtu bolnice. Ona mi je šaputala trudeći se, da

razumem njen meki, šušajući poljski govor. Nad Krakovom je bilo tada blago nebo; ili se to meni samo činilo, jer sam opet bio mlad i živ. Sve što je još za mene zakon, sve što sam vršio kao zapovest za život, sve je to od onih poljskih šuma na granici, od neba nad nama. Napolju negde ginuli su tada ljudi, ona je donosila novine i čitala mi očajne borbe u šumama od kuda se ja vratih.

Ona me je smestila u zasebnu sobu, čiji su prozori gledali u zamrzle prozore jedne stare crkve. Bilo je kao u detinjstvu. Vrhovi drveća virili su kroz prozor, a iz postelje sam video parče neba. A kad pade prvi sneg, upoznasmo se bolje. Ona je često plakala. I ljubav nam je došla kao nešto siroto i jedno i reči naše postadoše tiše. I njena crna glava, sa uvek i u proku belim zatiljkom klonula je često zamorena. Sećam se, bio je dan pun snega. U prozorima je gledalo granje sve u snegu. Zvonik crkve nestajao je i ljuljao se u magli. Ona ulazi i baca mi mokre rukavice u lice. I tako ledena pada na moju bolesničku postelju. Tople, ljubičaste žilice vijugale se na njenim rukama. Razgrnuh joj grudi i nađoh na njima medaljon, u kojem je bila urezana jedna od tužnih mazurki. Nikad joj ne sagledah grudi. »Bile su male i nežne i imale su dubok strašno ljubičast cvet«, ona reče tako. Njene su ruke blede i tople. Činile su čuda te ruke, koje su gramzile za slašću i koje su imale smelosti, lepe, slobodne, čarobne smelosti. Njene ruke su palile, robile; njene ruke su me napravile detetom; one su mucale, pevale; one su opijale bele, bestidne, pune smelosti; one su činile lepim i ono što je i na nevesti otužno. A ljubav? Ona je posle došla,

ljubav. Videste li je? Ona je magla koja je pala na Rim. U mramoru je i u telesima. Jeste li čuli? U ljubičastim žilama je. U belim kao labudovi rebri-
ma, i na člancima rumenim od strasti. U Rimu je poprskana krvlju. Ko je taj, ko još ima snage, mladosti i čari za ljubav? Ko je taj, ko će i nad toplim, uzburkanim grudima ženskim, orošenim sa kapljicama ledna, luda, besomučna, slatka znoja, ostati vedar i mlad? Ah da, ljubav je došla. Sećam se bio je Božić. U tušini ona nepoznata došla je da me uteši, jer sam plakao nad vešalima koja su nicala negde. I znala je dobro šta čini. Ne, nikad devojčice ne može dati te čari. Tek jad, očaj i želja za izgubljenim dovode do ekstaze. Ne, dok se ne sruši brak, mira biti neće. Za rumene čase i prigušene krike, mi smo dali đavolu dušu. Mira, jedna mati, kad ne voli oca deteta svoga, nikad više do smrti naći neće. Ne, nije ljubav Bog, ni životinja, ni ludilo; ona je magla, magla krvi, mladosti i neba. Zavi-
je sve, te je drago živeti. No magla ostaje večito teška, puna slasti i bola i vezana sa nebom. Ona je često plakala. Ah, nije to bio plač, no grdne krupne suze, grozno velike, navru na njene oči i uzdrhte na trepavicama, dok se otkinu. I danas kad zažmurim, oblije me neka iznemoglost misleći na taj dan. Osećam njene zapupele obraze na mome čelu, osećam grčenje lakih, tako strašno kao laste lakih ruku, oko moga vrata. Vidim ona čista usta, ako čista, bez onog bolnog, napornog osmeha draganâ, a na trepavicama dve grdne suze, pa mi je po nekoliko dana tako grozno teško. Da li ima duša časti? Ko zna. Ali telo ima. U crnom ogrtaču, sa skromnim odelom – jer sam ja videvši njenu

đačku sliku, zavoleo to odelo sa suknjicom uvek malo ugužvanom. Očešljana, tiha i uplašena, ona će uvek preda mnom stajati kao bolna jedna senka maglovita, kako gleda kroz prozor i tiho kaže: »osam sati... treba da idem«. Da, jesen je. Opet život bez smisla. Sve to ne zavisi od mene ni od nje.

Jedanput su me izveli iz bolnice. Stajao sam i gledao u taj pun snega grad. I nisam imao nikog svog pod teškim senkama katedrala, gde dugo mišljah na đake i vojnike mlade pre mnogo stotina godina, koji su se tako potucali ispod tih mračnih zgrada i tukli u očajno ludim dvobojima, po mehanama ispod zemlje, zatim sedeli ogrezli u krvi iznemoglo kod starih alhimista, koji nisu imali ničeg u mračnim izbama svojim do svoje srce i otrova. A u bolnici su tumarali po celu noć Bosanci i pljučkali krv. Nedeljom pri službi pevahu sulude devojke u belo rublje i debele vunene čarape obučeni. Orguljaš je bio slep, a prvi glas je pevala jedna kaluđerica sa grozno unakaženim licem. Kiša, ona strašna poljska, padala je večerom, a po hodnicima su lutale, lupajući štakama, senke koje su pljuvale krv. Na zidovima su visili crveni Hristosi sa zabezeknutim glavama i čvorugavim kolenima. Tu sam prvi put osetio strašan strah, tu sam prvi put sažalio se nad svima nama. Prozor mi još uvek gleda na snežne krovove. U prozoru su tri njena zumbula. Pričao sam joj o selima našim, o prozoru u domu mame, i sutradan mi je donela tri zumbula. Ona ima malog sina i mora da je u potaji mnogo plakala. Jedan stoji levo. On je ružičast i tih. Kod ga jutrom zalivam, on je tako mio, miran. On

mi vene. Po sredi je jedan beo. Svako jutro me seća bledih lica koja sam ljubio i koja su sad ko zna gde. On je suzan i plah kao jagnje. Treći stoji desno. On je rumen. O njemu ne mogu ništa da kažem.

U tuđini sam, postelju sam pokrio bačvan-skim ćilimima. Sigurno ih je kakva Bunjevka tkala – prosto joj bilo. On je veseo i bogat, uvek me razveseli u tuđini, kad ga pogledam – nebo zarumeni. Ja joj ne rekoh ni reči. Ja je ne ljubim. Ja ljubim nebo, moja je ljubav blaga, u snu, i neprolazna. Nje nema u životu moe. Njene su oči tamne i tople kao urme. Kosa joj je rumena kao trava u jesen. Ili se to smo čini, tako čini. Ta kosa me dirnu, te kose mi je žao, te uvele trave. Tu kosu poljubih prvo. Njen glas je detinjast, uzalud mi ona donosi i čita Bergsona; njena je maramica namirisana, a i da nije, mirisala bi od čistote. Njene su oči mračne i rumene kao krv, one su moja radost. Ona mi mnogo govori o njenom sinčiću. Mi mnogo govorimo o njenom sinčiću. Njeno je čelo smešno, tako bolno, naborano, umoreno; možda što je majka, možda što mene voli. Meni je žao nje, osobito njenih ruku toplih i bledih. Ona je poštena, ne reci mi nikad, da ona nije poštena. Ona ima strasne, blede, iskrhane ruke što se stide i kriju. Njena pleća drhte kao granje pod snegom.

Šta će s nama biti? Ne znam, a i nisam radoznao. Da se vratim kući? oni ne vole mene, a ja mrzim njih. Možda smo srećni, jer ja je žalim. Oko nas pupe pod snegom grančice, a oblaci mlaki i umorni uče nas nekoj staroj, bolnoj ironiji, kojoj je koren prevelika ljubav. Sve sam čekao, da će još

nešto doći u životu, da ovo do sad beše samo komedija. Sad vidim, da posle sažaljenja ne dolazi ništa novo. Ja je volim. Pozno uveče vraćamo se u Krakov. Voz juri kroz šumice, kroz bedeme, a mi skriveni u jednom kutu; sanjivi i bleđi, govorili smo tiho o ljubavi i nepravdi. A posle u magli među zidovima starim ja odlazim njoj. Ona mi meće sinčića oko vrata i klečeći preda mnom, ona mi ljubi ruke drhćući od strasti i gušeći se u očaju. Hoću da se sećam na njenu bleđu glavu. Poklonim joj ma šta, ona klikće, ali ta radost brzo prođe, zato je volim. Ja evo čekam, da se još štogod dogodi u mom životu; ali vidim već, da posle sažaljenja ne dolazi ništa novo. Njen hod je sitan i lak. Prolazimo li kraj smrznutih, snežnih grana, ja nikad još ne videh, da je koju odgurnula oporo. Ne, već uvek blago, a oči su joj pri tom bile tako mutne. Nađe li na putu uveo list, pa i blatav, ona ga diže i zakiti se njime. »O kako te danas volim«, kaže ona svaki dan. Obuzimala me mladog neka strast, koja sve voli. Moj život je dovršen ovako, a da nisam primetio gde je stao, a onog što nazivam život i nema, i nema. Nebo voli ljude, a voda nam žubori pod prozorom cele noći. Mi smo zagledani jedno u drugo. Ona mi šapuće, moli me da je vodim, da je odnesem odavde, a ja joj se rugam da je u tušini bolje. Napolju se deru deca sa vanrednim izdanjem. Sve će to proći. Ko zna možda će se igrati vesele operete o ovome što sad čine. Ne znam više šta je dobro, a šta zlo, ali mi se čini da to ne znaju ni drugi.

Ležim, a moji prozori su žute boje. I, kukavan i bolestan, ja vidim kako iz mračnih podrumskih prozora viri zima. A ovo žuto lišće puno snega prati me da već tri godine i pada mi na grudi i ubija me. Ležim i vidim samo drveće kroz prozor. Razgovaramo se. Lišće mi njiše zbogom i pada . A zar nije ljubav samo lišće? Ja tako malo volim ljude, a lišće me tako dobro umiri. Moj život zavisi od njega. Umoran sam. Otišao bih nekud daleko i ne bih se osvrnuo. Otišao bih nekuda u žuto lišće, ko zna kuda; a kad bi neko plakao za mnom, ja bih napisao kartu: »Zbogom, idem da ozdravim«.

Tražim dah, izgubio sam ga negde u lišću. Plaču oko mene, ali ne za mnom, nego za rumenilom, kojeg nema više na mom licu, za svetlošću, koje nema više u mojim očima. I opet me muče. Noću me zatvaraju u zatvore a danju se potucam po bolnicama. Bedemi su zavejani. Ceo dan ne vidim ničeg, samo bedeme u snegu. Nemamo svetiljaka, sedimo u mraku. A i kad me opet pustite, ostaje sve po starom. Vrbaci puni snega, pitali su me: zar se još uvek skitaš? Tramvaji su puni sirotinje i bede. Žena prebledelih od mraza što su stajale, po ceo dan za malo mleka, za malo masti, sa Malom dečicom pomodrelom od zime. Kako je meni žao ovih ljudi. Mi bar imamo snage da se mučimo, a ovi su ljudi neki. Ja nikoga nemam među njima. U tuđini sam i prolaze senke oko mene, crne, tamne; nisu mi niko i ništa. Oni snežni vrbaci čudili se meni. U mojoj duši ne beše nikakvog bola, ali ni sreće. Tramvaji jure. Dečica se nasmeše kadkad na mene; a gvozdeni natpisi dućana prolaze po zidovima. A vode se sledile pa

ne teku. Ah kud je život... Dašcare i drvare, koje me sećale zavičaja, bile su zavejane, suhe i prozeble. Niko nije pevao. Otišao sam joj. Ona se igrala sa detetom. Njen sinčić mali i lep kao da neće nikad da poraste. »Je li to zbog mojih grehova«, pita ona i smeši se gorko. Bože moj. Oni su ti dali oraje sa pozorišnim dogledom i smejali se oboje kad su razbili staklo. Posle sam seo u jednu stolicu i zaletio se u neke čokolade. A čokolade sad nema. Na stolu za umivanje leži knjiga Lhotzky-a o duši dečijoj. Cipelice leže po podu. Zaista nisam nikad znao, jesu li to njene cipelice ili dečije. Ona me je zagrlila odmah. Ona je lepša sad. Ona je sad puna tame. Ona ima nečeg bolnog sad, nečeg što pre nije imala, nečeg što se dobija od stida.

Mi zavidimo svima što rano u zoru idu na rad. Mi nemamo rada, niti nas čekaju gde. Mene bolnica a nju dete. Mi se krijemo. a pozdravi li ko veselo dobro večer, otpozdravljamo tužno dobro večer. Stojim sa njome u bedemima nad morem čađavih, prljavih kuća i bolnica. Suze mirišu po brdima. Nije mi žao hiljada i hiljada hulja i nitkova i slugu što sad ginu. Borovi učni gledaju nas blede i modre od vetra i strasti. Nikoga mi nije žao, najmanje sebe samog. Žao mi je samo sinčića njenog malog. Pozorišta su puna. Kad kakav bez noge uše u tramvaj, dugo čeka dok mu kakva stara žena ustane. Sećam se naše doktorke sa crvenim krsom na grudima. Ona me je uvek zvala: »Pubi«, i ceo dan mi je govorila o pedagogiji i gospođi Elen Kej. Sinoć je prepadoše na delu sa jednim sanitet-

skim kaplarom, iza harmonijuma, u sali bolnice. Cela se bolnica smeje. Prenose me kroz koji dan u brda, u Zakopane. Ona će i tamo doći, za mnom.

Teško i lagano su me nosili uz stepenice. Velika i kruta sestra prišla mi je hitro i svlačila me kao dete. Ona mi reče: »Što niste rekli da ste Hrvat, bolje bi bilo?« Svukla me je, obavila me ledenim oblogom. Nisam rekla ni reči. Sklopio sam oči i drhtao. A ona mi sede na postelju, njena velika usta nakriviše se i nasmejaše. Ona ubrisa kapljice znoja sa moga čela i zavi me još čvršće. A nad mojom posteljom stajaše tablica pod raspećem sa crnom brojanicom, i na njoj beše, kao od šale, od veselih drugova napisano nemački:

Name:	Petar	Raitch.
Charge:	Stellenlose	Kanonenfutter.
Religion:	gr.-ort.	
Stand:		ledig.
Alter:		23
Beruf:		Königsmord.
Diagnose:	Tuberkulosis.	

Hoću da Vam pričam.

O jednom čoveku, kojeg ne mogu da zaboravim, i koji mi beše više nego brat. Jedan jedini čovek. Jedan mladić u svetu.

Beše prva aprilska noć, ja je nikad zaboraviti neću: sećam se, sećam se, to je nesreća i sudbina moja. Svaki čas setiti se nečeg gorkog.

U vreme ono zvali su nas čudovišta, jer im se nismo dopadali. Nazivali smo se »umorna omladina«, a Beč nas nije trpeo.

Sećate li se, mene su svi mrzeli, osim vas dalmatinaca, a ja sam vas sve voleo. Imali smo malu kavanu kad sam vas upoznao, i svako veče smo se sastajali da probančimo noć. ah sećate li se kako smo bili smešni? Svi smo bili vrlo učeni. I svi smo bili neispavani, bleđi, razbarušeni. Tiho bi skidali šešir i ulazili, a svaki bi pozdravljao svojim pozdravom.

I dok bi pod šeširom zalepršale naše duge crne kose, čulo bi se: »narodna pesma gospodo«, »prerafaelizam, gospodo«, »uzimajte mi jednu krunu gospodo«, »sindikalizam gospodo«. Svaki je imao svoj pozdrav. A voleli smo se jako, i nismo bili gore lude nego drugi. Uveče smo večeravali crnu kavu sa kiflom.

A svet je ravnodušno prolazio kraj naše gomile, što stajaše svako veče pred operom. I svako smo veče govorili o Rusiji. Svi smo govorili mnogo.

Sećam se jednog što je ćutao. Sećate li se dragi moj njegove senke nagnute nad mikroskop, na beloj zavesi pod tavanom, koju smo gledali dugo, zorom kad bi se vraćali kući.

Umro je, kažu bio je često gladan.

Poslednji put sam ga video u bolnici. Pitao me je za Vas.

U zavičajju su nas mrzeli, pa ipak nismo mi bili najgori.

Bili smo samo smešni, i mladi, ah tako mladi. Hteli smo da spasemo svet, sećate li se o kakvim smo sve ludorijama govorili. A sve bi se svršilo na Rusiji.

Sećate li se onog, što je dokazivao da smo najmuzikalniji narod, sećate li se onog što je vikao »otvori oblok ja bum peval«, i onog što je po vandan govorio Vuka Mandušića? Sećate li se kako su nam kose bile druge?

Ali što nas je najviše spajalo to beše sirotinja i sušica, one su nam bile vernije, nego naše dragane, koje su većinom bile sobarice. Sećate li se, u našem su društvu i veterinari govorili samo o Rusiji i o umetnosti. A beše po koji sa rumenim dečjim srcem, koji nas je u očajne dane i noći, pijane i pogurene, veselio pesmom, koju su u zavičaju pevali samo najgori.

Ležim i vidim samo mutne krovove. Danas su mi dvaput fotografisali pluća, pa sam filozofski raspoložen ragi moj. A oni su većinom mrtvi. Leže, lepo leže pod zemljom, neki na severu, neki na jugu, neki na istoku, neki na zapadu. Zašto dragi moj. Zašto je bila naša mladost. Ah hoću da ti pričam san, jedan moj san i da te uspavam, ma da znam da i ti sad ležiš negde i ne možeš da spavaš. Danas su mi dvaput fotografisali pluća pa sam sentimentaln.

Tada je, jedno večer, došao je on, ja ga nikad više zaboraviti neću. Brzo je nestao posle, pa ipak on mi je bio više nego brat.

Činilo se da njegove duge i tanke, kao motka, noge ne gaze po zemlji, kao da je lebdeo nad zemljom. Ne beše odrpan, pa ipak, boju njegovih hlača ne pogodih nikad. Nad njima crni mornarski kaput, na njemu jedno jedino zlatno dugme »moja zlatna prošlost« reče on. Glas mu beše mutan i blag. Ja sam od njega naučio da govorim iskreno.

Prišao je stolu tiho i pozdravio: »Polinezija gospo-
do«.

Ja sam bio davno navikao na sve đake, glumce i Crnogorce, koji su se družili sa nama, beše nas svakojakih, pa ipak ja se začuđeno okre-
toh. Pomislio sam da je kakav pesnik, jer mi smo često bili pesnici.

Mene je pogledao, nepoznatog, samo je mene pogledao, a te oči behu svetle, bistre, one me setiše neba.

Ja tiho zapitah jednog pravnika kraj mene, koji je jednako tražio vezu među Dušanovim zakonikom i nekim ediktima, »kakav je taj?«

»Neka dalmatinska ždera, probisvet, nemoj da mu uzajmiš.«

Ništa kod nas ne beše čudno. Pa ipak njegovo odelo začudilo me je. Beše iznuren i bled. Doc-
nije sam se radovao da sam i ja bled. Crni kaput, što je visio sa njegovih pogrbljenih pleća, toliko je bio smešan nad tim izbelelim hlačama, kao da je neko, na veselo letnje mornarsko odelo, nabacao crn pogrebni sveštencički plašt.

U to doba ja sam govorio samo o korintskim stupovima i o rodoljublju. Začudih se njegovom lepom licu, blagom i čistom; na njemu ne beše ni jedne bore, ni jedne pijane senke. On mi je pružio ruku i reče: »vi ličite na mene, da niste i vi na putu, pozajmite mi molim vas«... njegove ruke su drhtale, i bile pune belega i rana, nečiste, one se grčile u mreži zamršenih žila, punih čvorova. Ali njegova razdeljena kosa beše mila i blaga, kao staro zlato.

Rekoše mi da je bivši mornarski časnik i da ima veze sa moskovskim studentima, da je noću pijan, a da danju uči decu engleskome i francuskom.

Pred zoru izađosmo na ulicu. Odrpanci su prašili i čistili kaldrmu i zalivali je. Mismo voleli te mračne mokre ulice. Znali smo da nam je budućnost na ulici. Neispavani i gladni zastajali smo i govorili dugo o svetu, o zemljoradničkim zadrugama i o slavenstvu. Ja sam govorio samo o Rjepinu. I ti beskrajni razgovori, što su po kafanama i gomili dugokosnih đaka, doveli do obesnih tuča, tu po ulicama praznim tekli su blago, i nestajali po mokrom drveću i crnim krovovima.

Nazivali smo »dobro jutro« svakom. Pred suncem tek zalazili smo u grdne mračne kuće, gde smo stanovali visoko, visoko.

Te noći smo se dugo svađali o Hartwig-u, o neko nemačkoj oklopnjači pred Agadirom, i o nekoj novoj lepotici jedne javne kuće.

O znali smo mi, dobro znali, da smo nesretnici, ali smo govorili sa očajnom radošću o slavenstvu. Najviše su te zore napadali njega, jer on se nije mešao u prepirke naše, i stojao uplašen, naslonjen o stub svetiljke što se gasila, šapućući: »Šta hoće od mene još, bio sam mlad pa je i to prošlo, šta hoćete još?«

Svi su vikali, rugali mu se i udarali ga, pitali su ga je li sindikalista, je li platonista ili anarhista, nihilista, nešto je morao biti. A on je slušao o snegu, o zaverama i mukama, o Krstokljunu, koji zimi drži svadbu, o snežnim oblacima, a najviše o nebu. Sve je mrmljao nešto nerazgovetno o nebu. Ja sam

mislio da je i on pijan, jer svi su ostali bili pijani. Tada ga pritisnuše o jedno staklo i počеше ga udarati, a on raširi ruke i reče: »ja sam sumatraista«. Sećam se bila je zora, nebo je bilo tamno zeleno, a beše prva aprilska noć. Posle se posvadiše sa nekim žandarmom, i ja ga povedoh, jer beše kav-gadžija ljuta u piću.

Stanovao je u blizini i ja ga otpratih. Pope-smo se uz stepenice i ja se stresoh od zime. On me jednako grlio i molio da ga saslušam; govorio je nešto o brodu »Kaiserin Elisabeth-i« pred Solu-nom, o nekom šamaru što ga je dobio od admirala, i o nekom dvorištu u kotorskoj tvrđavi, gde ga obeščastiše i gde ga ztedošē streljati.

Ali je mene bolela glava i sve je to bilo tako čudno i sve sam se tresao od ime. Ja sam ga jedva čuo.

Pa ipak dragi moj, kako beše strašno ono što pričaše o svojoj majci. Ona je jednako prala i riba-la pod. Ded, otac, braća, svi su bili pijani; bilo je strašno slušati kako jedino ta žena u porodici radi, riba pod i spasava ih, i budi ih mamurne pred zoru. Ona je plaćala dugove, ona ga je školovala, otac mu beše pisar na faru. Kad pričaše o njenoj kosi sedoj meni se učini da snevam, toliko je ličila na moju majku. Ah, nikad n mogu da zaboravim tu ženu. Ona nije bila nikad zaljubljena, nju nikad niko nije milovao, tukli su je, mamili je pijani i obesni i ona je jednako ribala pod. Njegov otac beše veseo čovek, kao i moj.

- Ah, dragi moj, jeste li slušali za moga oca, pitajte za njegovo ime po manastirima sremskim svud ga znaju, pitajte samo za drvara Egona Čar-

nojevića, za onog što je i zimi i leti nosio beo šešir. On je retko dolazio kući, prodavao je konje u Vlaškoj, i govorio je da tamo žene imaju naročiti »vкус«. Ah, on je retko bio kod kuće, voleo je u tuđini kao i ja.

Njegova majka je po ceo dan ribala pod, a njega je školovala na Rijeci. Imao je o levom bedru lep nož, sa balčakom od bele kosti, a beše najbolji đak. Pedeset godina je ona ribala pod pa je umrla. On beše tad na brodu pred Maltom. I ništa se nije desilo, brod nije potonuo, čak ga ne pustiše ni kući. Ah, on mi je jednako šaputao i pričao, a ja sam bio željan da zaspim.

Prvo je pričao o nekom nebu pred Carigradom, što je bilo zastrto nekom žutom maglom. Posle smo ležali na nekoj jedrenjači pred Honkongom. Na nebu beše samo jedan oblak, on je bio ljubičast, ali providan, stojaše nekako baš nad pristaništem, a u vrhu imađaše jednu zelenu sjajnu zvezdu zornjaču.

Sve do njegovog stana on mi je tako isprekidano govorio o nebu, jednako mi šaputao o nebu, znao je boju neba svakog dana onih godina što ih je proveo na moru po svetu. Ja sam ga jednako ućutkivala, ali je on opet počinjao blago šapućući.

Cele te noći sećam se samo kao kroz san, ma da me to boli, a mnogo me više ne boli dragi moj. Pa ipak taj čovek mi je postao više nego brat, eto tako, kao u snu.

U njegovoj maloj sobici, ne bejaše ničeg osim starog nameštaja i slika po zidu.

Go behu sličice oblaka i neba.

Imao je sličice neba celog sveta, a išao je zamnom jednako šapćući: »ah, da ste ih videli u bojama, ah, da ste ih videli«. Sećam se, ubrisao je sa grdne crne table, koja se kao iz zemlje iznenada stvorila predamnom, dok sam ja brzo pročitao: »Thou art hearing« i šaputao dalje: »ovo je pred Cejlonom, ovo je pred Samosom...« sećam se. Ja sam se bacio na postelju, ali je on seo do mene, držao me za ruku, mucao i govorio dalje. Branio se da nije pijan i molio me da mu uzajmim novaca. Pa me je poljubio. Govorio mi je da se ne plašim njegovog odela, pogladio ono poslednje dugme i rekao: »moja zlatna prošlost«. Poljubio me je opet i počeo oduševljeno da priča.

Ja sam pokušao da zaspim, ali je teško išlo, on mi je jednako šaputao, a svaki čas sam kao u nekom ogledalu video nad mojom glavom sam svoje lice. Bila je to čudna noć. Iznenada on mi se učini davno poznat i mi smo dugo govorili o budućnosti Srbije, o narodnoj nošnji i o korintskim stupovima. Ali je on jednako počinjao o nebu.

Molio me je i preklinjao da ga saslušam. Jednako je pričao o nebu. On je spokojno sedeo na palubi ili hoda ogore dole, zastajivao i gledao u more i nebo. Mislio je o mladosti a pričao mi je zamršeno, kao moj život. Tu je more bilo neke zelene boje kao trava u proleće, on je dugo šaputao o toj boji. Posle je opet pričao o nekim rumenim prugama na nebu i dokazivao mi da su mu one pokazivale put, i da je plakao od radosti, gledajući ih, a nikad dotle zaplakao nije. Sve je to bilo tako čudno, ali ja sam mislio da sam zaspao, no se trgoh i videh ga kako stoji predamnom sa

svećom u ruci i šapuće mi svetleći mi u lice, »nebo, nebo«.

Posle mi je opet pričao o majci, pričao je kako je sećajući se u dalekim gradovima ustajao i davao mesto svoje staricama da sednu, posle smo opet bili na nekom brodu pred Kairom.

U zoru on je sedeo, jašući na jednom topu, ili je hodao gore dole u službi i jednako učio, učio. Učio je iz mojih knjiga i ja sam se jednako mučio da se setim od kud one kod njega.

Sećam se stajali smo pred Kairom. Jedna vrlo bogata amerikanka i njeno društvo posetiše brod, a on joj je bio dodeljen za kavaljera, jer je krasno govorio sa ženama, a još krasnije plesao. Posle toga, jednog dana, on je veseo i mlad, ah tako mlad, odeven u belo sa zlatnim mačem o levom bedru, išao po gradu punom lepih nakinđurenih belih žena i felaha i magaraca. Jedno večer, iznenada, sastao se sa njom i dugo su i strasno plesali. Govorio joj je vesele i smešne stvari.

Sve što su činili tvrdio je da negde, daleko, na jednom ostrvu ostavlja traga. A kad bi joj rekao, da sad od njenog strasnog osmeha dobija jedna crvena biljka na ostrvu Seilonu snage da se otvori, ona bi se zagledala u daljinu.

Ona nije verovala da sva naša dela utiču tako daleko, i da je naša moć tako beskrajna. A on je verovao još samo to.

Pod palma u salonu hotela on joj je govorio, kako on ne veruje da se može ubiti, ili da se može učiniti nekoga nesrećnim; nije verovao u budućnost, rekao je da njegove telesne slasti zavise od boje neba, da se živi uzalud, ah ne uzalud, nego

osmeha radi, sa kojim se on smeši na biljke i oblake. Rekao je da njegova dela zavise od nekog rumenog drveća, što ga je vidio na ostrvu Hios.

Ona se kikotala, ah on je bio smešan i mlad, tako mlad.

I posle tih silnih plesova i razgovora, na jednom kamenu, pod jednom grdnom sfigom, pri jednom izletu, on je ljubio tu ženu, koju pre nedelje dana nije ni poznao. On je ljubio divlje i strasno, to je nju zanelo. U toplom pesku, crvenom pesku, ona je dugo gledala trag svojih malih nogu i stidljivo ga pitala koliko mu je godina.

A on je bezbrižno grlio i stiskao, tako čvrsto da bi ona jauknula od bola. Oni pojahaše svoje magarce, ona još jednom pogleda trag svojih malih nogu u vreloj pesku, crvenom pesku, pocrvene i reče malo afektovano, da on liči na Lord Byron-a i da je: mad bad et dangerous to know. To veče još on je prenerazi, prepade i zagrlji na silu, neuplašen od njenog prigušenog cika, pri otvorenom prozoru, gde je pod palmama sedeo njen tajnik, i ljuljajući se čitao. On beše nevin i nju to tako začudi i razveseli da je klečala pred njim, i tepala mu hiljade milih reči, drhćući bezumno bleđa i troma, silna, teška, lepa.

I tada se opet javi neki, čudan bol i tuga u njegovom pričanju, i jedva čujno šapućući, osećao sam samo da mi grli glavu i ladi čelo. A sva ta mladost, i sve te reči dovodiše me do suza, a da sam znao zašto. I tad se opet pojavi nešto zamršeno u njegovom pričanju, on je ne vide više ma da su od nje dolazila bezbrojna pisma, mirisna i uplakana. Jedno veče opet počeo je nešto novo.

Čitao je o uspesima madame Curie, on se poče zatvarati u svoju kajitu, i prevrtati neke žute čupe i računati. Uzalud su ga drugovi molili da izađe na palubu, on je sedeo pogrbljen, kao da beše brat, muž ili dragan toj nepoznatoj ženi, i zagledao po celu noć plamenove i grejao i palio plave praškove. Pisao je neka pisma na koja nije dobijao odgovora. Drugovi su mislili da je poludeo, lečnik ga je tajno posmatrao, ali se on blago smešio na sve to i govorio da je sve to samo zato tako čudno jer se oni nikad nisu zagledali u nebesa jutarnja. Konzul Amerike došao je lično sa jednim mirisnim očajnim pismom na palubu. Ali su njegovi odgovori bili nemili i smešni.

On je rekao, da nismo gospodari svojih misli ni svojih dela, da je on obavezan jednoj staroj ženi, koja je sahranjena negde na jednom dalmatinskom ostrovu i da nikog više ne voli na svetu. Njegov smeh je bio zao i promukao a oči su mu se sjale kao žeravice. Ja sam čuo samo kako se smeje, a taj smeh mi je probadao san. Rekao je konzulu Amerike, da je sve što Amerika čini uzalud, da budućnost jednog naroda ne zavisi od grdnh turbina, ni od rada, nego od neke plave boje obala nekog dalekog dalmatinskog ostrova. Napao je besno trestove i rekao nešto smešno protiv čovečanstva, rekao je da njego osmeh, ovako preko mora, u stanju je više pomoći sirotinji njujorškoj, nego pet milijuna i sve bolnice koje ta dama, koja u ostalom ima debele članke, a to se njemu n sviđa, podiže sa svojim nakrađenim novcem.

Beše grdan skandal. Smestili su ga u bolnicu, ali ga ubrzo pustili dalje.

Njegovi blagi odgovori i njegove čudne oči uveriše lečnike da nije lud, ali da je bolan čovek. Čuo je da je njegova krstarica u Singapoore-u i otputova za njom. Ah živio je veselo.

Posetio je neka ostrva i radovao se kad je mogao ptice šarene da dotakne rukom. Oko ostrva bilo je svud nebo. A maharadže sa belim turbanima znale su više nego sve evropske biblioteke. U Bombay-u je upoznao Shakleton-a, i besno se rastao od njega, jer nije hteo da mu prizna da je slavenska kultura viša nego germanska.

I ma kuda stigao, svi su mu silazili sa puta. Njegove oči pune nekog očajnog besa, smejale su se vojnicima, strancima, ženama, svima.

Govorio je jednako da njegove misli zavise od jednog groba na jednom ostrvu dalekom i kad to nikog dirnulo nije, opijao se grozno.

Po satove bi predveče stojao zavijen u gumu, i gledao u more i nebo. Stigao je svoj brod i veselo ga primiše. Opet su prolazile noći na mokroj oribanoj palubi, on je hodao gore dole, i činilo bi mu se, da je taj pod prala i ribala njegova majka.

Počeo je da silazi u zagušljive hodnike mornara, i sedeo celu noć sa njima i pevajući neke vesele sremske pesme. Njegovi drugovi počеше da ga mrze. Pri jelu su ga pitali: kome se to smeši u daljinu? To »u daljinu« rekli bi grohotom i nazvaše ga »radiogram«. Ali je on sve to snosio i primao se rado mesto njih službe. Sedeo je gore na topu zagledan u nebo i vodu. Daleko od one žene stizala su ga jednako njena pisma, a on joj je u daljini

bio veran, ili je tužno nazivao imenom njenim bludnice po pristaništima, crne, žute i bele.

Tada bi sa osmehom gorkim priznavao da je nesretan. Sve što je bilo oko njega prezirao je, sve to beše uzaludno i smešno, a očajnu bi radost budilo u njemu, što je on želeo. I bio je miran i blag.

Na svakom topu, na palubi, u noći zvezdane, na sinjem moru, kad ne bi video nigde ničeg do neba i vodu, on bi bio gospodar sveta. O svemu je vodio brige. U Mehiku beše ustanak, u Rusiji su otkrili atentat na cara, u Čikagu su radnici podizali barikade. O svemu tom je on vodio brige, i kroz etir razašiljao zagledan u nebo svoj osmeh. I sve bi se ispunjavalo po želji njegovog srca. Činilo se da sve na svetu zavisi od osmeha njegovog, kao što je i on bio vezan, a da je to pre znao za rumene biljke prekomorske, koje ga preneraziše milinom svojom kad ih je iznenada opazio. U jednom pristaništu video je kuću kakvu je već davno želeo. Da, bio je on smešten i mlad, tako mlad.

Nije više znao šta je dobro a šta zlo, i merio je sve rumenilom neba, utehom njegovom. Tako iz daljine imao je strašnu moć nad događajima u svetu, nad draganom svojom i zavičajem svojim, nad svim što mu beše milo i drago. Tako nepomičan, sa mutnim i blagim osmehom i mislima na ostrva daleka.

Primetio je da po jedno drvo u daljini zavisi od njegovog zdravlja, pobede i pesme negde daleko preko mora od osmeha njegovog.

I kao kroz san osećao sam opet kako me drži za ruku i zavija nečim.

Da, bili smo pred nekom belom kućom nekog bogataša trgovca iz Amsterdama na Sumat-ri. Drugovi njegovi su ga mrzeli i svađali se sa njim o Verhaeren-ovom eseju o Rembrandt-u. On se veselo popeo po stepenicama u kuću belu, ladovitu. Na pragu je stajalo devojče, ali on se seti nekog i htede da prođe kraj nje. Ona se zvala Hela, bila je trinaest godina i pitala ga je nešto o bečkom univerzitetu i o Meštroviciu. On se mučio da se seti gde je video njene oči, i setio se, ona je imala oči, kao njegova majka. U glavi je osećao strašan bol. Setio se da oko Borneo-a beše neka plava voda, zorom pre sunca pod stenjem na obalama. Ta boja mu je oduzimala svest.

Oni su pošli u lov na srne. Bila je navršila trinaest godina. On je svako veče tajno skakao sa broda u more i vikao grčke neke krasne medene reči, i plivao do jedne šume, gde je ona čekala. I često kad bi ga ona u mesečini dočekala zagrljajem on bi primetio jedno rumeno stablo i priljubio se uz njega i grčevito ga ljubio i tepao. A ona bi stojeći ostavljala ga, otišla u stranu i plakala. Čuo je pucanj topova. Besnela je bura, a on se urlajući od očajanja sa suznim očima od straha hrvao sa valima. Čuo je kako ona viče njegovo ime i vide je u dolini kako mu maše sa buktinjom u mraku. Beše noć. Njih dvoje se izgubiše, on je čuo kako viče po šumi Izabela, pa je i on počeo tako da je naziva. Upalio je vatru, a oko vatre je uplašeno rikala i urlala strašna zverad, a ona ga ljubljaje sva drhćući.

U zoru sećao se i sad, beše na dnu neba nekoliko zvezda malih, sasvim bledih, i ona je bila bleđa i mala.

Posle je bio grdan skandal.

Admiral je imao dvoboj sa njenim ocem a njega izbaciše sluge strmoglav sa terase.

Pred več je brod otplovio dalje.

On je opet živeo na nebu, živeo u vodi, na zemlji nije bio, nje se nije sećao.

Gde sve nisu išli. Ah on nije hteo u Polineziju.

Ne, nije više znao šta je dobro, a šta zlo, niti je znao zašto govore toliko o životu, nije se mešao u pripreme, a nije više verovao ni u šta, do u neke plave obale na Sumatri. Tamo je bila njegova sudbina. Osećao je da je njegov život samo rumene jedne biljke radi na Sumatri. I on se smešio mirno. Bio je zaljubljen pa kad život nije mogao da ga spase, šta je još moglo da ga zadrži? On je svako več sedeći na topu pisao pisma na koja nije dobio odgovora, pismo s ruskim đacima u Moskvu i čudio se što njima?

U pristaništima dolazahu mu mali muškarci, ko zna čiji, i igrahu se rado sa njime.

I on vide da su deca svud jednaka.

Sećao se u Sidney-u mu je dolazio svaki dan jedan mališan što je jako ličio na njega, a on ga je učio da čita i piše.

Počeo je tada da pije i da čini ludorije u službi.

I samo noću na palubi opranoj i oribanoj, zagledan u nebo sam samcat smešeći se na drveće neko belo i daleko beše mu dobro.

Kako se on smejao drugima, što su počeli nositi fes, i brodovima, što su promicali obojadesani žuto-crno. Kako se on smejao državama i stegovima raznim i topovima uperenim na njih, i svirci vojnoj koja se od nekud čula. Kako se on smejao svetu što se vrteo, šalio i igrao, pa i onima što ih sahranjivali zavijane u neke bele krvave čaršave.

A njegove radosti i žalosti behu daleko, pisao je silna pisma i činilo mu se, da tim pismima i osmesima na drveće i bilje i oblake čini više dobra, no da je postao otac i njen muž. Ali se još uvek nadao. Tad jednog dana doznao je da ima sina. OH kako je od toga dana sve postalo sumorno. Svaka oznojena leđa natovarena kamenjem i pristaništima, svaka bleđa žena koja je prosila pred crkvom dovodila ga je do očajnog besa i stida. Doznao je da ima sina, i od toga dana beše sve na svetu tako sumorno.

Pokušao je da ga vidi, ali nemogaše da ih nađe. I sve više je počeo da ljubi vodu, boje i drveće, a sve manje ljude i živa bića. I sve češće je smešio se blago na rumeno nebo.

Sećao se kad su jedne zore otplovili od Teneriffe plakao je za jednim rumenim jablanom na bregu. To drvo mu se učinilo više njegovo nego njegov sin.

Počeo je da čini ludosti u službi. Behu doznali za balkanski rat, i često ga napadali zbog šala, od kojih nije mogao da se uzdrži. Podsmevao se Austriji. Tad jednog dana nestao je neki novac, admiral je jako ličio na pokojnog strica, i bio je malen, ne više od tri stope.

Sumnjahu, ali nisu smeli da ga osumnjiče. Stojali su pred Solunom, i imali su tajne zapovesti.

Tad pri jelu rekao je nešto smešno o poštenju, kad se govorilo o toj krađi. Čini mu se rekao je da ako je ko pošten možda to ima uticaja kroz zrak čak na Polineziju. Admiral je vikao na njega. on reče da dinastije i narodi nemaju poštenja. Tada ga je admiral udario i počeo daviti.

Osetio je da je od tog postao slab, bolešljiv, počeo je naglo nekud da pada. Posle iznenada opet sedeo je i kartao se u jednoj sobici punoj ogledala. Jedna lepa žena pristupi mu i pitaše ga da li igra, on se pokloni i reče joj: daću Vam jedan dobar savet, lepe žene, ne treba da igraju. Jedan crnogorski princ bacao se oko njega novcem i svira u glasovir. Na vratima se ukaza Šaljapin, na ragi, sav kriv i sedlu, sa grdnom motkom u ruci i sa jednim razbijenim loncem na glavi, zidovi se tresli od pesme njegove.

A on je stajao kraj prozora i zagledao se u nebo.

Oko njega su svi plakali i pevali, ali njega ne beše ničeg žao. Gledao je i video neki šumarak mračan, i jednako se mučio da se seti gde je. Osetio je da će umreti, i počeo naglo strmoglav nekud da pada.

Ali se tešio da će u mesto njega da žive rumene neke jele pune kakadua lepih na jednom ostrovu dalekom. Pa kad se osmehnuo setio se da sad neko daleko, daleko plače za njim. Okrenuo se onima što su sedeli oko stola na kojem se vrtela čigra i zlatnici i počeo vikati uzdižući ruke »gospodo smešite se možda će to neko na Sumatri

osetiti«. Posle je počeo da govori o nekim korintskim stupovima i osetio da umire. Pao je i svi se iskupiše oko njega. Da, on je jednako buncao o jablanovima, o rumenim biljkama koje mesto nje-ga žive; stari jedan sveštenik u crnom mornar-skom kaputu prišao mu je i pitao ga je li katolik, a on mu reče »ja sam sumatraista«.

Onaj ga ščepa za vrat, on htede da drekne...

I video sam sestru kako drži svetiljku i kako me podiže. Drhtao sam i cvokotao od vrućice. Osetio sam da sam sanjao o šumama galicijskim i činilo mi se da mi u ušima još zuji groktanje mitraljeza.

Pobudio sam se i pogledao oko sebe dragi moj. Beše ponoć. Na stolu stajahu bele ruže koje mi je donela jedna žena, tuđa žena. Sestra mi dade broma, pomilova me po obrazu i reče... »ala Vi nemirno spavate plačete i vičete, mora da ste opet dugo čitali te vaše lude knjige. Sutra ću Vas izdati doktoru. Zar ne vidite kako ste se već osušili. Bože moj, kako sam ja drukčie predstavljala sebi Srbe«.

Šta sam mogao činiti dragi moj? Okretoh se zidu, ona mi namesti džakuljice leda na grudi. Hteo sam da spavam, ali se moj prokleti mozak jednako sećao. Hteo sam da zaspim, ali mi je neko jednako šaputao u uho Mikelandelovu noć? Komedijski dragi moj. Šteta samo što se od tog umire. Tako mi vidiš prolaze noći u groznicama i snovima dragi moj, u snovima koji nisu mnogo luđi od jave.

Noći su ledene i zvezdane. Ostavljaju otvorene prozore. Kažu led i zvezde će mi izlečiti pluća. Ledene jele previjaju mi grudi, one stoje pod prozorom mojim, one mi rekoše, da je bolje biti jela nego čovek. Uveče ja čitam Tibula i sećam se neke moje tetke, što je sahranjena u veselom, mirisnom splićanskom groblju, i jedne zelene sfinge splićanske koju sam jahao. Ah, bio sam tada veseo i mlad i govorio sa nje veselo sam sebi: »Igrajte, noć je već stala na kola majčinom spregu. Veselo jure zvezde, a za njima evo dolazi san na mrkim kolima i sa njim tamni snovi«. U starim mrtvim rečima volim sudbinu, u oblacima misao mog stoleća a u osmehu mome skamenjenu snagu roda mog. Ležim i gledam ledene vrhove kako se cackle u rumenoj mesečini. U daljini grme topovi. Držim u ruci maramicu tuđe žene blago i zamišljeno ja, koji nikad nisam držao tako maramice moje. I dok mi lečnik po satove priča o uzrocima rata, ja osećam da ću umreti sentimentalno kao glumac. Ne znajući što me rodi majka i ne mogavši učiniti nikom dobro, najmanje sebi. Ah da mogu da e vratim tamo, gde topovi grome i da kroz Ruse odem daleko nekud na noviju zemlju, tamo, gde je led zelen a voda plava pod ledom, sneg rumen. Ah tamo bih od silnih boja zanesen zagledao se i zaboravio sve. Živi se nehatno i leži po ceo dan. Nebo ulazi noću kroz otvorene prozore i zima ulazi u mene i zaspi. Sve su se snežne jele previle na moje gruda, lečile ih i šaputale mi i učile me da ljubim našu majku zemlju. Zorom bi se budio i pokriven tako preko ušiju, gledao bih kako se krv

sunčeva razliva po šumama. Orlovi su doleteli iznad stena, a negde u dubini su groktale puške mašinke nekih poljačkih pukova, koji su dane po selima ležali u rezervi. Ceo dan smo ležali po snegu. Samo pri jelu smo se skupljali i cvokotali od zime i gušili se sa mlekom i sutlijašem. Lepa jedna, vrlo lepa kaluđerica budila me je, sedela mi je na postelji i brbljala mnogo. Znam, jednom se drsko našalih s njome. Hteo sam da je obgrlim, ona ciknu i pobeže. No primetio sam posle od toga dana da mi čini sve bolje i lepše.

Lutao bih po šumama. Padale bi šišarke za mnom, a ja bih seo negde na kamen i slušao kako sneg pada na mene. I čuo sam kako idu gladni, posrćući po arbanaškim gorama i zasedama; kako se sele, opet sele. Čuo sam kako padaju i izdišu među lešinama konja, i čuo kako oko mene čitaju da su hrvatske čete prve prešle granicu. A jedan mi prijatelj osniva jadranske banke i piše da će se sve ovo zaboraviti. DA, zaboravi se i igraće pijani kolo nad zgarištima. Moj stari učitelj u Temišvaru skočio je sa trećeg sprata i ubio se zbog svega ovog. O kad bi sad svi mi po tuđini počeli skakati sa trećeg sprata, što bi imao čemu da se smeje svet. Srne su uplašene, pa begaju kad vide naše trag. Ona me, razume se, obožava. Kako je to smešno. Ja volim one, koje su opake, a sve, koje su dobre, plaču za mnom. Mene ništa više ne čudi. Budim se zorom i čitam Dantea. Kažu, tako treba. A kad padne noć ona mi dođe. Kad-kad, razume se, čini mi se da sam lud; ali još češće da su drugi ljudi. Činim sve što i drugi čine. Rodio sam se od žene, znao šta je vera, kušao sam ljubav, pa i odu-

ševljenje. Čak znam i organsku hemiju, čak znam, da ima i ideja, koje su besmrtne. Brat sam svakom, a ima nas milionima. Dosadile mi se ljubavne vrele svile i sve ove duševne dubine. Posetiću rat opet i vihor i strahote i kiše, one strašne kiše. Među muške, hoću bar među muške, gadim se svih razjarenih madona. Posle, jedno posle podne poče čudo. Sneg se poče topiti i neke tičice male počeše dolaziti iz šume i sedati nam na ruku, prnuvši uplašeno kad bi koji počeo da kašlje. Grozne grmljavine lavina budile nas noću. Tada počeše i drva da šume polagano, tiho potok u dubini negde dobi nov glas, mio, bolan, nov. A sa drveća doleteše poslednje žuto lišće uvenulo davno, još ne razvejano. Orlovi iščezoše, a nebo dobi neki tup i pun sjaj. Kako je sneg čudan. On se ne topi, ne umire kao sve drugo, nego se smeje. On se igra, on pevuca. Javi se iznenada, gde ga niko nije više očekivao, tičice voli, otkrije im ponegde malo zemlje, te one ključaju tu i sa nekom dragom zabrinutošću gledaju zemlju, u kojoj im zrnca nema, zatim podskoče dva tri puta i odlete uvređeno. Jele behu tužne, požuteše umorno naboraše se, izgubiše nevinost. Beše jedna klupa, jedna dobra klupa nad urvinom tamo, sva bačena napolje u zrak u nebo. Tu bih sedeo ja. Bio sam izgubio vezu i smisao ljudskih dela i uspomena. Sve se to izmešalo u meni. Ko zna šta je život.

I zima se pocepa. U krpama i traljama tužnim, ležali su slatki skut i snega po stenama. A zvezde potamneše, i noći nisu bile tako zvonke, no tiše i pune nekog plačnog čara. Ja više puta

skrstih ruke. U meni beše neki umor, umor koji nema ni uzroka ni gospodara. Više puta mi klonu glava i navirahu mi bolne reči, koje šaputah tako u vetar, naše stare pesme. I sve bi te pesme bile gračanički čiste, takovski samopouzdanе i mišarski vesele i mlade. Ko zna šta je život.

Ljudi su kašljali sve gore i jednog dana pade jedan grdan Čeh kraj mene na stepenicama sa ustima ogrezlim u kriv. Ja ga pogledah zapanjeno. Umro je posle tri dana. A proleće je dolazilo. Veverice su zabasale iz šuma čak u naše sobe. Po krovu pada neka žuta tama zorom svakog dana od kada sam se vratio. Tama, tama je ta topla svetlost što me rano budi. U primorju, negde daleko sad je proleće. Greh? Život? Ko zna šta je to. U primorju je sad proleće. U ovake dane sam prvi put naučio da ljubim. Bio sam tada veseo i mlad. Sećam se, sećam se, tada mi je majka bila prvi put teško bolna. Ona me je plačući grlila i kašljala. Beše počela da sedi. Ali se trudila da bude vesela i ponosito je gledala po kržljivim hotelskim palmama. A kad je zaspala gledao sam dugo rumene vrhove drveća, kad bi pao suton i daleke bele kuće po ostrvima. Život, Greh, red, zakoni, granice, sve su to tako mutni pojmovi za mene. Ja tome nisam kriv. I bio, kakav bio, ja znam da ću umreti sa umornim, ali svetlim osmehom, ma da mi je nejasno sve što sam učinio i preživeo. Čim joj je bilo bolje, počeo sam se gubiti u noći srebrne po lađama crnim i laganim, ne pitajući kuda one vode. Trgao bih se tek onda, kad bi cepali u kakvom peskovitom alu i začudio bih se otkuda sam ovde. Pa ipak i tu beše dobro. Iskočio sam iz leđa, ma da

nisam znao gde sam. Prolazile su sirote slabe žene i natovareni magarci. Kupio sam neke opanke crvene i ručao sam negde visoko u jednoj beloju kući, što je mirisala sva na zejtin i so. A kad bi zazvonila daleka zvona iz rumene bistre vode, pošao bih dalje. Sedeo am sa nekim ljudima, što su nosili velike crne šešire, a kad sam se umorio, zaseo sam u jednu malu kavanicu i najeo sam se sladoleda. Barke pod belim jedrima vijahu se po moru, a ja sam gledao iz prikrajka i ćutao. Pred veče je prošla neka derna motorna šalupa i žene u širokim suknenim suknjama i pijani momci sa čabrovima u grdnim šakama i prazne bačve počese padati i skakati u nju.

»Kuda to«, pitao sam ja.

»U Ponete«, odgovorili su mi.

Nisam znao je li to selo ili grad, hajde i ja. Sa kuća se lepršalo belo rublje i želelo mi srećan put, a kad se navezismo, devojke zapevaše otegnuto. Pevale su, pevao sam i ja. »Kako se zovete Vi?« pitao sam jednu. – Marija a Vi? – Izabela. Pevala je cela barka, pevao sam i ja. Uplašeno i željno gledao sam u njih. Marija beše lepša, crna i visoka; ona me je setila mog nežnog i pogurenog stasa i ja se zastideh. Ona me je pitala o provodu i gizdanju žena po gradovima. Smejale su se jer nisam skidao bele rukavice. Svud okolo smejalo se stenje, u vodi prozirnoj, naježenoj i tišoj nego pustokamenje. Ja sam im pevao sevdalinke, a one htedoše da mi se zahvale i otpevaše mi jednu pravu srpsku pesmu: »Čija je ono zvezda?« Posle smo se svađali, raspravljali o braku i o fronkovcama; nuđahu me suhom ribam i nekim zlatnim vinom,

kao stenje u okolo, tako žutim i vrelim. Pristado-
smo u nekom kršu i počesmo vikati. Neki su hteli
da se voze dalje, a drugi opet da se ide pešice. Ja
sam se sakrio iza crne, visoke Marije po pođosmo
po opekotini brega, sve kroz neko šikarje, kraj
nekih kapelica i obojenih majki Božjih kraj puta.

Išlo se dugo i dugo. Izabela je bila udata u
Puntu, ali joj muž beše negde u Argentini. Ona je
prodavala duvan i govorila rado o romanima.
Veselo se smejala kad vide, da sam se izgubio i da
ću tek iduće nedelje moći da se vratim. Nudila me
je da prenoćim u njinoj kući i smejala se glasno.
Sve to beše tako čudno, nebo tako rumeno. Stigo-
smo u neki šumarak i nađosmo jedan mirni mana-
stir. Naš smeh postade blag, one me počеше pitati
o bolesnoj majci. Oko nas beše tiho. Stepenice
zvonke i usijane odbijahu podne pod nogama
našim. Ne beše nigde nikoga, iz šikarja žuborio je
Jadran, koji beše plav i bistar kao potok brdski.
Crkva sva otvorena i hladna, one kleknuše i
moljahu s dugo. Neki fratri su prolazili kraj nas,
mi bacismo krunu za sirotinju na vratima i pose-
dismo sani i umorni od moa. Marija je bila sva
umazana od crnog grožđa. Umoran tako bih rado
ostao ležeći tu iza klupa, što su mirisale na tam-
njan i odbijale tupo kod milih, starih slovenskih
reči.

Na je li smo grožđa, posle opet navezismo
se. Jedna majka Božija gledaše za nama, a ja se
trgoh i rekoh glasno: »Marija«. Ona ali se okrete i
nasmeja: »shimmia«. Preko na vodi čekao je gra-
dić sa kućama, koje su se popele jedna na drugu
kao igračke. Ja sam jednako gledao u Mariju dok

je veslala. Bio sam seo do nje i hteo da joj pomognem, ali me je ona odbila i prezravo tiho nozvala: »shimmia«. Izabela se veselo smejala i tumačila mi, da je to opica, »Majmun«, rekoh i ja sam. Primetio sam da me Izabela drago i željno gleda, ali se ja okretom Marija i rekoh dva tri puta sve tiše njeno ime. Neko me je pozdravio sa obale: »Addio Pierre«. A ja veselo viknuh: »Dobro večer«. Pa i zašto da ne, bio sam ja prijatelj svakom na svetu. Izabela je ležala na nekom mokrom konopčetu i jednako se smejala. Ona mi se naslanjala na rame i ja sam nehotice osećao na licu njen vreo nos i pritisnute obraze. Mlađa sestra veslala je lagano, videla sve, uzdisala u mraku, a ja bih se trgao i pogledao oko sebe po rumenom moru i začudio se otkud sam ovde i otkud te sestre. Senke stenja preletale su nas, visoko iz mraka gledala nas je jedna ljubičista svetiljka sa jarbola nekog.

Pristadosmo i voda jedva čujno pljusnu o kamen, kao znak nečiji obali nepoznatoj. Oko nas se čuo smeh i graja. Mi smo se puzali nekud, pa zastadosmo pred jednom visokom kućom punom kamenja, rublja, veselja i mreža. Izabela me je, stiskajući mi jednako ruku krišom, provela nekud gore, po stepenicama nekim što su cvrčale jako i ostavi me u mraku. Taj mrak je bio ljubičast i svetao, kao crna svila, nigde još ne videh ako mio, mek i taman mrak. Nisam znao gde sam: videh neke grdno debele, visoke, šarene postelje i Mariju, koja stajaše neprimetno kraj stola. Ona me je pitala, da li bi pošao sutra s njima na Krk, tamo će biti ples. Izabela je donela neko jelo i stavila na sto. Obilazila me je smešno i tužno i nudila me

blago da jedem. Nameštala je brzo postelju i šaputala, da će me rano u zoru probuditi. Ostavila me je samog i ja ne mogah reći da izustim. Kroz otvoren prozor, smejal se nebo i more, jednako se čulo dole neko dovikivanje. Činilo mi se, da to neko viče pod prozorom. Tek kod sam prišao, naslutih, da to neko viče negde čak preko na ostrvu. Oko mene su bile vrele senke i ja zastadoh kraj prozora ćutke. Pa ipak uzani sokaci činili mi se davno poznati. Zadovi beli bili su tako dragi kao nigde do sad, miliji i blaži, tiši nego u zovičaru.

Čuo sam, ili stepenice cvrče. U vratima se ukaza Izabela sa svećom u ruci. Gledala me je nemoćno i molećivo. Pitala me, da li mi nije dosadno i neprijatno, što sam se izgubio, pa sede za sto prema meni. I zanet, ja sam osećao bespuće i da sam se izgubio. Bojao sam se da će primetiti kako ne umem još oko žena. Ona mi je pričala o udadbi svojoj, o mužu sa nekom groznom dosadom i gorčinom u glasu. Glavu je umorno naslonila na levu ruku. Iz njenog crnog odela virila je njena bleđa glava, koja mi se na suncu učinila prosta i opaljena salivena od jedne blage, tanke crte, koja me je privukla njoj. Ona me je začuđeno posmatrala i okretala glavu. Nije se otimala, ni branila, ali je molila, da se manem nje i prebacivala mi one bogate dame po gradovima. »Otišao je lane«, reče tiho i govoraše jednako o sirotinji. Umorna i vruća, kao što beše kamenje u vodi na danu, koje sam dodirnuo rukom, predade mi se sva bez moći da stoji na nogama. Ruke su joj visile i ona mi pade u ruke sva teška. Odjednom ona uzdahnu, ispravi se i poče svlačiti odelo. Za čas

stojaše u košulji u mraku. »Lezite«, reče mi tiho. Hteo sam da joj priđem sav zbunjen, kad se ona poče moliti Bogu. To me ispuni nekom groznom, tugom i bljutavo mi beše.

Ona mi je bila prišla i sela na moju postelju. Njena glava postade sad u mesečini jedna jedina blaga, tanka crta puna suza. Košulja još bele oštra i sura. Htedoh da je zagrlim, ali mi ona stište obe ruke na postelju, njene se oči zariše u moje, ona me tiho zapita za moje prezime i zagleda se nekud u mračan zid. Posle opet okrete glavu, jedva čujno pitaše: »Da li ćemo se još kadgod videti... ili nikad više?« Iz njenih očiju, koje nisam mogao da vidim, padoše dve suze na moje obraze. Meni to beše mučno, htedoh da se dignem, ali me ona prelomi svojim telom tvrdim kao kamenje, što je ležalo u vodi, kojom smo došli.

Probudio sam se kad sunce granu. Videh je polugolu do sebe i neki gadan osmeh ispuni me svog. Beše opet jutro i kao da sam osetio, da to ne beše sunce što me je probudilo, nego jedan glas, ustadoh i priđoh prozoru. Pod prozorom stajaše Marija i pevaše. Prala je rublje. Iz njenog lika i golih ramena blještaše zora. Ja se trgoh i pogledah na postelju. Videh modre žile na telu izgubljene žene i okretoh glavu. Daleko na jednom malom ostrvu sinu munja i odskoči sunce. Po grudima mi padoše vlažni skuti neba, ja tiho šapnuh: »Marija«. Ona se trže, pokri ramena, podiže rublje i reče nešto tiho. Ja nisam razumeo i pognute glave gledao sam kako odlazi. Da, sećam se. U primorju je sad proleće. A ja ležim i čitam novine i gledam džakuljice pune snega na grudima. Čitam novine i

sećam se. Vojnik sam, niko i ništa nisam i sve što se desilo ne razumem. Po Petrogradu lopi krv. Maksim Gorki zove sve jadnike kući a u Pešti u sabornici sedi baron Rajačić bled i podrugljivo nasmejan. A oko njega skaču i viču: »Izdajice, izdajice«. Ja spuštam novine i gledam u mutne krovove. Vidim snežne poljane. A na Jadranu ide sad proleće po vodi od otoka do otoka. Po krovovima pada neka žuta tama zorom, topla blaga, sjajna.

Sunce već prži. Po vodi se čuje dovikivanje, gore na bregu lome kamen. Iznesoše me u polje. Krakov mi leti pred nogama. Iza mene sa brežuljka ljušti kamen. Okolo se šecu vitke vojvode kavkaske, što tajno slave orgije polivene šampanjem. Oni ištu od mene romane Oneove. Samo jedan u žutom, surom šinjelu ide sa svojim psetom tačno u ovo doba, svaki dan dole na Vislu. On je uvek namrgođen i uvek sam sa psetom. Ja čekam svaki dan, da će mi reći da je skočio u vodu. Uvek je sam. Rano zalazi sunce. Sad ima jak i bolan sjaj. Da se ne stidim, ja bih mu prišao i oslovio ga: »Ljermontove, otkud ti ovde? Ali on je uvek namrgođen. Po dvorištu guraju Rusi burad neku i lupaju ponjave. Svecem pevaju liturgije, a preko dana krišom skaču u đubrenjake, vade ogrizine i grickaju gladni. Uveče oni kuvaju čaj i smeše se tako masni, prljavi, koža se na njima sva sjaji. Ima i naših. Većinom su Podrinci. Oni se ne tuže, brzo grabe za nož ili za kamen. Svakog prati po pet straža, a oni pevaju. Gledao sam jednog, gde leži pred vratima, pevuckao je, a iz očiju mu je virila

smrt. Pio je sirće, kaže, to blaži grudobolju i smešio se. On me je setio da su sutra Blagovesti. Ali meni je više žao Rusa nego ovih, koje će slaviti u čitankama za treći razred. A naša su davno okorela srca. niko ne ume kao oni da leči stoku, niko ne ume kao oni da s sporazume sa ženama. Pa i kad ih muče, da vuku ugalj, oni pevaju. Ali Rusi leže prljavi u blatu i masni razbarušeni. Zemlja im je zadrila u kožu, iz rupe đubrenjaka, tek se digne pažljivo jedna čupava glava i gricka, gricka nešto. Ja im dajem kruha i pitam ih da li poznaju gospodina Rjepina, ali ga oni ne poznaju. Oni vrte tužno glavom. Izdaleka zazvoni, a njine seni se brzo krste i klanjaju po đubrenjacima. Sve me to tako umori.

Jedan restoranski momak bdije noću kraj moje poselje. Ja ćutim a on priča, priča. Imao je za draganu ženu jednog oficira, koji pogibe pod Šapcem. Kaže, prvo je noći kod njene sluškinje, posle ga je i ona pozvala. Prvo zbog belog brašna, posle zbog masti a docnije i zbog soli. Oh, sve će to proći i sve će se to zaboraviti. I reče nam; kao da smo i mi stoke kao i sve druge, naći ćemo lako ponositi odgovor da je to naš običaj gaditi se sebe sama. Ovi Rusi, što mi leže u blatu pred vratima, sećaju me svega. Ah, kako mora da je slatko žensko telo, što se daje za brašno i so. Sve će to proći. Treba da se šetam po mostovima, bolestan sam i amo se nad proletnim vodama smirim. A ako poludim odneće me u ludnicu.

I moja draga mi je opet došla. Ona je vrlo otmena žena i neće prestati nikad da me voli. Ona čita sonete gospođe Browning, a ima jedan prsten,

koji je nosio kralj Ponjatovski. Njena je kosa crvena svila. U opšte je na njoj sve svileno. Ah je li istina, da su tamo dole sve devojke obeščašćene! Ja vidim da će doći jedno bolje stoleće. Ono uvek dolazi.

Noću je osobito teško u ovim daščarama. Noćas evo, dotrčaše ljudi zvekćući puškama, da odmah dođemo. Potrčasmo. U apsansu su brave zarđale, prozori se žute od prašine, a neko iza njih dreči i zapomaže. Neko lupa, staklad se zvonko cepaju. Po hodnicima se jedva naziru fenjeri; a u gustoj, mračnoj ćeliji četvorica su kidali, udarali nešto u žutoj i crnoj ruskoj opremi. Beše moj Ljermontov.

Sto je bio krvav, hleb i čorba rasuti. Vukli su ga po podu, on je tukao oko sebi i dreka. To je njegovo zanimanje već tri nedelje. Krao je, pa ga osudiše na pet godina. Obeščašćen, čekajući da ga odvedu u grad, izigrava ludu. Ali ni lečnici baš ne tvrde, možda je zaista poludeo. On je skočio na mene, ali ga prepadoše; no umesto da me udari, on dreknu neku čudnu reč i zaplaka. Vukli su ga po podu i odvukoše ga u jednu praznu ćeliju. A po svim ostalim vratima kucalo je nešto besno gunđajući. U rešetkama se pojavile glave ne obrijane i bradate. Pod osta umazan krvlju. Zvali su lečnika. No dugo sam se pitao šta je hteo od mene. Je li sa Volge, ili sa Urala, ili sa daleke stepe? Je li petrogradski ludi đak, ili malovaroški oficirska kurtizanka? Za čem plače, da li za čašću izgubljenom, ili za kakvom napudrovanom ženom? Šta misli, gine li sad za matušku Moskvu, kad su mu Japanci najbolji prijatelji, ili pre deset godina kad su mu

bili neprijatelji? Ima li sina, ili je glumac? Ša mi je to dreknuo u lice?

Danas je nedelja pre podne. Sutra putujem iz Krakova. Uzeše me za glasnika. Prvo su me zatvarali i tukli; sad me uzeše za pismonošu. Hajdemo u crkvu, sam sam i umoran. Ljubičasti, zlatom izvezeni plaštom sveštenika i hladne raskošne latinske reči, umiriće moje seljačke ali rastrojene živce. Gledaću lepu komediju vina što se pretvara u krv, i to rumeno vino, koje ne vidim, no samo slutim u zlatnom putiru, i koje mi govori tajne mutne. A grdno »graduale« što će se horiti nad mojom glavom, violine i bubnjevi, orgulje u orgiji božanskog pijanstva, učiniće mene bolnog i slabog, pobožnim. Nedelja je pre podne. Posle ćemo sići iz te tušinske crkve dole na Vislu, gde me čeka čun obrastao zelenom mokrom mahovinom i otplovićemo među trske i biljke, što niču iz vode a umiru na suncu.

Laste će se igrati oko nas, a tada će nam zbunjena duša, od zbunjenog života razapeta, kao luk, streljati misli u vodu i nebo, misli koje vide da je sve ovako zbunjeno i nerazdvojno kao ove vode, oblaci i senke čuna mog. A posle ćemo zaći međ trske, i kad čun zastane i setimo se da sutra valja opet poći dalje, spustićemo glavu umorni od nedelje ove i sanjaćemo nad vodom sve ovo bilje oko nas i crkve i vino rumeno i božiju majku sa mlađošću strasnom, pomešano sa nebom proletnjim i mirisnim i večnim. Ne, nikad ne želim sina. Zgrozio bih se kad bih ga video mladog i lepog u prvoj mladosti svojoj a žao šta ga čeka. A da me postavi

tamo, na onu crkvu visoko kao mujezina, ja bih vikao u veče puno polje i bilja mirisna, ja bih vikao sav očaj i gađenje moje nad životom. Kažu, kako sam bio nekad plah. Kako je bolna, kako je neprolazna ljubav! Ja sam sam i nikoga nemam. Rulje zarobljenika idu, idu ne znajući otkud ni kuda. Sedim na stanici i gledam u rumeno i zamagljeno drveće. Ljubav, kako je ljubav neprolazna. Čini mi se jedino ona i jesen postaje, sve je drugo samo varka. Niti imam četa što želim, niti čega što žalim. Dobro mi je. Proći ću granice i gradove i sela i šume i vode i neće ostati na meni ništa do prašina na nogama, u srcu ćutanje a na licu blag osmeh besmislen i vreo. Gde sve nije ostalo i palo ponešto sa moje duše razderano i mog života ritavog.

Bilo je lepo. Sedeli smo i klatili se u dimu gustom. Dvojako putuju u smrt. Jedni su čisti, njihova pucad sjaje, oni su čisto i drago nasmejani, oni se dugo ljube na stanici. Ljube ženu u ruku, plaču sa majkom zagrle brata i podižu sina. Oni čitaju novine i grozničavo raspravljaju o slobodi naroda. Oni nose pisma i medaljone svojih dragana. Sve ih zanima, pa i njine majke i žene govore dugo i ne stide se da plaču, naređuju, brinu se, praštaju se opširno. Ali kraj njih mlada žena, koja ne plače, ona se ironično smeši u šali, ona je bleđa, ne čeka da voz odjuri, još se pre oprostila sa kratkim poljupcem i kakvim lakim osmehom: »Pazi, da ne ozebeš, da te ne zaboli zub, to je tvoj običaj«. Ah rado bi i ona zagrlila ga i plakala, ali joj ne da on, on koji neće da ga mati prati, koji se ne ljubi. On je

šalje sa stanice u pozorište i govori o njenom šeširu, koji ona sirota kad stigne doma baca plaćući od sebe. On, koji ne pita ni za pravdu ni za smer rata, no lako ulazi u voz, nalazi brzo mesta i glavna mu je briga da ima nekoliko stotina cigareta. Beše mlad lečnik. »Pušiti«, reče on i sede do mene, »kaže jedna turska reč, znači sedeti na oblacima i smešiti se na zemlju«. Posle, u dimu slušao sam dve vrste glasova. Jedan glas glasno brani čast svog naroda, on veruje u vojsku, govori o sinu svome; drugi mu se ruga, priča mu krađe po štabovima, blato i kišu.

Tada svi uzdišu. Čim ko spomene kišu, svi se slože i uzdišu gorko i čemerno. Odmah zatim govori se o ženama. Onaj do mene smeje se, priča o nekim babama, što ga napadoše bombama u Šapcu i pokazivao neku statistiku, kojom hoće da dokaže, da su svud ženske sklone prostituciji. Dim se vije, smeh se hori. »Svete« žene, majke i sestre po bolnicama i parkovima vide se u njegovom govoru i smehu, po umetničkim izložbama i seljačkim pijankama. Vrve i daju se po podu u kavanama, po stolicama, pijane, razdragane; a hiljade krvavih muškaraca dolaze jednako na njegov krvavi sto i odlaze bez noge, bez glave, bez ušiju, bez očiju mirno i silno kao stoka. Voz juri, juri. Preneraženi očevi viču na njega, ali on jednako govori u smehu brojeve, statistike, rojeve grozne, strašne. Jedan jedini sedi bled i iznuren, ispijen i ne meša se u razgovor. On je avijatičar, miriše na parfem, zvižduka, vidi mirno bezbrojna pisma i čita, čita; na njemu je svileno rublje, oko ruke zlatna grivna,

kad mora da se umeša u prepirku on se smeši prezrivo i govori samo o smrti.

»Šta me se tiče svet, ja vršim svoju dužnost«, nikad neće moći o meni šta drugo reći do: »džentlmen«. On priča kako su bedne njine sprave, kako se Englezi hatraju i podsmevaju sa njima u zraku. Zna da će skoro umreti, to oni svi znaju, i govori prezrivo o svemu. Priča o nekom jezeru pod šumom, gde su im skriveni hangari u mirnim danima, kad se tamo pecaju ribe i igra bric, o jednoj princezi Metternich, koja ima među njima brata, pa ih posećuje. Ah, ona nije Bog zna kako lepa, ali ima one finoće u telu što liči na blud, ali koja je otmena i slađa od svega na svetu. Oni se smeju i kucaju, on pije i nudi šampanjcem. Bio je kod oca da se oprostí. Otac mu je siromah učitelj među brdima. Odneo mu je hiljadu komada finih cigara. »Lakše će preboleti njegovu smrt« on se glupo nasmeja pa ipak svi mu zavide jer je miran i zna šta hoće. U dimu se jednako klatimo. Vide se glave. Voz juri kroz šume i provalije, a pred zoru oni se opet trezne, tegle se ćutljivi i mrki i glede kroz zamagljene prozore. Napolju lete: krš, žbunje, žice, gomile i klupčad zamršenih trnovitih žica, čaure granata i rupe pune vode u dolinama gde strše zgarišta i razvaline. U daljini levo, čak dole u magli, vidi se neka krpa zelena, to je moj Jadran.

Sedim na jednom grobu. Spavao sam dobro. Kad se probudih videh da sam spavao na grobu. Ona se zvala Neve Benusi. Da, ležala je mirno, pod zemljom. Živela je trinaest godina. To je bila moja najčistija bračna no. Oko nas stajahu mračni kipa-

risi, a ja sam se smešio veseo. Iz daleka bele se ledeni Alpi, čine se kao sreća, beskrajna sreća zemlje. Ja neću dugo, vraćam se u Baden, nosim neke cifre. Deca trče po groblju odrpana i bleđa i viču: »un soldo, un soldo, signor sottotenente«. Žene sa džabrovima i obramicama ljuljaju se na divnim člancima, a meni dođe da se grohotom nasmejem jednom popu, crnog, majmunskog lika, što dolazi i gleda me začuđeno, jer sam spavao na groblju i zevam i umivam se na ko zna čijem grobu. Opet će mi se jadati koliko smo isekli slika u crkvi, pokrali oltar, skinuli i prozore, najzad ponudiće mi rizoto. Moj osmeh se zaori, vadim jednu krišku iz špaga, ona je rumena, zagrizem je i nasmejem se. Ali sve je to radi zore. Zora nam je uvek pomutila mozak. On će mi pokazati svog magarca, jedino što mu ostaviše, i govoriti mi o reumi, pa ćemo posle u njegovu malu crkvicu. Ljubičaste i zlatom izvezene njegove odežde umiriće moje oči. Vino u putiru setiće me žrtve i mistične literature i ja ću se smiriti. Danas nam stiže On. On je naša krv, ali On ima još manje stida nego mi, poslednje sluge divne Austrije. Zahoriće se grdno »graduate«, đeneral će stajati gologlav, bubnjevi će lupati, violine i orgulje mirisne od tamjana pevaće jednoj nevinoj majci, u daljini će gruvati topovi. A kada izađemo obasjaće nas sunce. Ja ću sa jednim Nemcem govoriti o Napoleonu i Debisiju, posle sa jednim Čehom o carici, o kojoj se pronose čudni glasi, zatim će mi pristupiti jedan Slovenac. On će mi pričati anegdote, prvo o Groharu, a posle o vojvodi Mišiću, tajno i tiho. Međutim će hiljade defilovati. Računamo na sto tisuća mrtvih. I svi ćemo biti

zadovoljni. Za ručkom ćemo spominjati detinjstvo, orfeume, škole. Svaki će pričati o ratu, slaviti, koliko to generalov pogled dopušta, svoj narod. Prepiraćemo se tiho o Nemcima, koji su razbojnici i o Francuzima za koje kaže general da su pederašte. I tako će nam proći dan. Sutra će početi napad. Danas ćemo čekati da general udari na malo zvonce i da znak, da svaki sme pripaliti svoj tutun. Gledaćemo svaki u svoj dim i opet će biti završen jedan dan. Ali će doći lepše stoleće, ono uvek dolazi.

Bilo je noću. Voz se brzi sjurio u nas i preskočio nas. Bilo je dosta mrtvih. Kupili smo do zore ranjenike, a gorelo je sve. Oni su sedeli po zemlji i jeli mirno svoj kruh. Mnogi su obilazili i tražili svoje izgubljene listove za odsustvo. Pitao sam ih kako im je bilo. Ja imam samo modrice po čelu, ali mi oni nisu odgovarali i mirno jeli svoju koru hleba. Dole se video Trst sav u sjaju. Uzalud ih pitam kad su bili zadnji put na odsustvu kod svojih kuća, oni ćute i jedu svoj kruh. Naši su na Tambi, tamo se brže gine. Najposle meni nikog nije žao, najmanje sebe. Mi treba da nestanemo, mi nismo za život, mi smo za smrt. Za nama će doći bolje stoleće, ono uvek dolazi. Žao mi je ovih glupih, prljavih očeva, ovih koji ne padaju na trbuh pred Salomom, ovih koji ne čitaju romane, ovih koji ne znaju šta je to Vilzon, ovih što govore o kravama svojim podmuklo. Žao mi je ovih očeva. Po prljavim gudurama, po smrdljivim lokvama mokrim, ja ih gledam kako leže žuti i pusti kao zemlja. DA me nije stid, ja bih ih težio. O kako se oni smeše kad

im govorim o porodici. Nekad sam hteo biti vajar i mislio sam, da govoriti grčki to je raj. Danas sam željan ubijati, ubijati. Oni ubistvom odgovaraju na sve. Ubistvo? Gde su sad boginje umetnosti, golišave žene sa labudovim kljunom među stisnutim bedrima, soneti zlatni i hiljadu hiljada golih žena, kubeta i bogova, pesnika i majmuna? Jesu li svud tako ćutljivi očevi? Nijedan se još nije vratio od kuće vedra i ublažen. Svi dolaze razjareni i govore o ubistvu. Sinoć sam morao da se izjavim o duhu, koji vlada kod divizije. Javio sam: ne narodnost već katastrofa porodice; za godinu dana revolucija. Svi se prepadoše i rekoše da sam lud. A ja bih se radovao da kolju. Neka kolju.

Nikoga ne žalim, najmanje sebe. Očevi su u ritama, leže po blatu. Šta da im kažem, šta da im tumačim? Oni počinju da me pitaju. Ne znaju da sam tuđinac, pa se lukavo i potmulo vrzu oko mene, oko najmlađeg, i pitaju me pitaju. ovi očevi pričaju koješta sentimentalno, a ja to ne volim. Do vraga, ja sam učen čovek i znam s kim imam posla.

Kod kuće sam. Došao je njen muž i uzeo joj dete. Mene beše malo stid; ona se za malo nije pomirila s njime. Rekao je da će me ubiti. Ja sam se tome nasmejao. O kakvo bi bilo lepo, da mi još znamo šta je strah. Ona je posle ipak odlučila se za mene i počela očajnu borbu za dete. Mene je malo stid. Čini mi se da ću pobeći od nje. Ja sam došao na koji dan u moj smešni zavičaj. Sve je veselo. Tetke mi pitaju kome toliko pišem, a ja im kažem: »mrtvacima«, one se prekrste i misle da sam »štuknuo pameću«. Po krovovima pada žuta

tama. Rano se budim. Vidim da se golubovi ljube. Krst na crkvi ima rumenu boju. To znači leto je tu. Čitam novine. Je li već jednom smešno? Te krvave petrogradske ulice, pa taj Maksim Gorki, pa taj baron Rajačić, što ne zna šta je, bled i podrugljivo nasmešen. Po krovovima se pruža žuta neka magla, žuta kao ćilibar, puna golubova. Jadran vidi sad ribare gde spremaju karbid i izlaze pred noć na ribanje.

Život se ne menja. On prolazi. Ja se vučem po žbunju i šipražju. Ja nalazim moje fiške po vrbacima i stidim se mog zavičaja. A kad mi je dosadno lovim srne, koje je i moj otac rado lovio. U opšte mi se ubijanje sad jako sviđa. Volim i moj zavičaj, a ubistvo sve izleči, ono je jedina istina. Jastrebovi i vrane kruže mi nad glavom, a iz daleka me glede šume. one me jedino ljube osim žena, oko kojih se dobro razumem. Umiru od gladi po školju. Kod nas žene plaćaju žandare sa žitom a dragane svoje sa mašču, kad doše muž kući, one ga zakolju. Nikad nisam mislio da će Agamemnoni šetati po mom zavičaju. Inače je sve po starom. Učitelji pevaju mađarske himne, deca im vuku vodu i peru škole; popovi se goje, a kad se opiju drže govor general Živkoviću. Granica miriše. Zečevi se vijaju, a zvona zvone u daljini. Moju ženu nisam video, ali pokušava da se pomiri sa mnom. A u gradu niko nije hteo da me pozna, mrze me.

Ona se vratila. Ostavila je muža. On joj je obećao da će mene ubiti. U rukama mi je donela

sinčića svog; a oči joj behu pune suza. Sedela je u kutu i jecala. Molila me da joj oprostim, da joj dopustim svaki dan ma samo prstom da me dodirne.

Klečala je preda mnom i šaputala, da ne može bez mene da živi. Ja sam joj rekao da ode. Predosećam smrt i rado kašljem, pa bi bilo suviše sentimentalno da umrem u njenim rukama. Ona bi suviše glasno plakala, a ja ne volim plač nego tugu. Nisam više željan, da me ljube, niti da mi iko pruža ruku. Dosta je bilo. Ako je ljubav, naljubio sam se. Umoran sam. Pod prozorom mi je niklo žito, i sto put na dan hoću da se zaplačem. Žao mi je sebe samog. Ali mi je žao i žita. Ko zna, možda i neće moći bez mene da živi. Zar je ona kriva, ako ljubav nije večna. Sve to priznajem. Ja ništa ne želim, osim da brzo prođe sve što dođe. Kad smo se našli i ja i ona imali smo već hiljadu greha, navika i senki u sebi. A da ljubav počinje u šumi, kako bi sve lakše bilo. Ovde sedim po celu noć budan, moji vojnici beleže rovove pune topova. Ona se još bori, zaklinje mi se da nije ni videla muža, ali sam je doznao da je varala njega sa mnom a mene s njim. Ona je dirljiva u njenoj laži i borbi. Njen meki, šušakajući poljski govor čujem uvek iza mene, njene vesele noge nikada ne miruju i njene mutne oči, što mi se uvek nude, dobre su u samoći ovoj. Ona nije lepa, nije lepa, ali zato sam ja baš voleo. Ja se gorko setim, kako me je tetka grubo dočekala, kad sam je odveo kući: »I to mi je neka ponešena pa ispuštena«. Ja ću je ostaviti, ne za to što je tuđa, ni za to što me vara, nego za to što se stidim ljubavi. Spremam se da posetim

gradić svetog Andreje, gde su mi dedovi živeli. A ona se još bori. Njene su ruke nadute i vrele, one me sećaju na duhovske ruže i moj zavičaj. Njen osmejak nemoćan a plaća slaba, pa ih još volim. Kaže, da je mnogo plakala i da sam ja sam kriv, što nikad sretan bio nisam. Ko zna. Pokušava da me očara i mnogo govori o slovenstvu, ali je meni to dosadno. Čim prođe poslednji voz, ona mi dođe. A ja vidim poljane i žito zeleno, niklo daleko i čudim se otkuda je ovde. Ona mi kaže, da ostanem i da ćemo opet biti sretni.

O pa ja nemam ničeg protiv nje, ja sam samo umoran. Kleči preda mnom, i ljubi me. Jedno večer mi reče, da ga ubijem, ako ne verujem, da me ona voli. Ali zašto ne bih verovao? Ja verujem samo sam umoran. Nasmejao sam se. Oh da ja još imam snage da nekoga ubijem, kako bih veselo zakliktao. Ovde je lepo nebo, nema smisla da pišem. Ona se još bori. Njene vitke noge zadrhte, njene se oči za čas zamagle. Smeši se i seća me na đачke godine, priča o popaljenim selima, o jednom vagonu, u kome su ležala smrznuta dečica, a uveče mi svira ruska liturgija, jer zna, da ja to volim. Lukava je i dirljiva. Stidim se sebe, ali se još više gadim svih ovih oko mene. Gadim se mladosti naše, očeva naših, pa i budućnosti naše. Svaki dan ona slavi sto novosti o našima tamo preko. O kako mi je žao onih, koji se za nas bore, za nas, za groblje, groblje. Zar da počnem da kličem sa huljama i nitkovima, što će sve zaboraviti i plesati na zgarištima. Ona mi donosi bele ruže i ruga se mojoj tuzi. Ona svaki dan čeka, da me otpuste i hoće da me vodi svojoj kući. Čini joj se, da smo mi do smrti

nečija deca, a jednom mi reče, da bi rado isekla levo pluće, da ga preda meni. A ko zna, možda bi i isekla. Po ceo dan mi priča o njenom sinčiću. Oh kako me gledaju ta četiri duboka, tamna oka, uplašeno, tako uplašeno. Ona plače kad joj sinčić neće da me nazove tatom, a kad joj to pođe za rukom, ona me uzme pod ruku i idemo tako večernjom mračnom granicom. Ona to kaže slađe i tužnije: »wieczorna«, sa smeškom nemoćnim i mutnim, koji je lagano postao sasvim kao moj, kojem se toliko rugam. Danas mi reče lekar, da ću još trideset godina živeti i da su svi moji boli uobraženje.

Iz daleka nas gledaju stare crkve, a oko nas je puno života, koji vežbaju kao u detinjstvu mom. Ona već vidi da je sve uzalud, ali se još nada. Još nije otišla, ali je dete već poslala ocu: Ona svako jutro plače. A ja idem kraj nje bez smeha a i bez tuge. Po ceo dan ležim u polju, u čunu, na vodi. Kadkad mi se učini, da ću ozdraviti, udarim veselo veslom a voda se zasmije; laste me lupe po glavi, pa se prevrću po suncu. Ah, mi se znamo, mi se znamo. Oko mene zjape rovovi zarasli travom. Iza groblja vidim jednu humku, ona se zeleni. Pod njom leži jedna mlada slovačka učiteljica, ona je kažu, uvek nosila velike šešire pune jagoda i igrala rado. Vešali su je, jer je bila počela da buni vojnice. Kažu, da je imala u rupu Kerjenskovo pismo. A nisu je trebali vešati, ne. U Rusiji je već druga moda. Treba malo počekati, sve se menja. Danas umiremo za crni steg, sutra za beli, a preko stura za šareni. Oko tog groba je tuga, tuga. A okolo

kose žito. Ja ćutim, moj se glas jedva čuje. Ja idem u lišće pogrbljeno i umorno. Zvoni, ah uvek zvoni kad sam ja u polju. Kad prne po koja prepelica, ja se setim zemlje u tušini i polegnem umorno po klasju ili u proju. Žuto lišće će nas spasti. Padne noć, mesečine meke, svetla čela dolaze i ležu po bunarima, prostiru noć. Srce pune, usedne kakvu zvezdu, što preleti i padajući strmoglavi se dalje, a srce padne pred nas. Dižemo ga i zagledamo, a ono se smeši. Blaga, umorna ruka mrsi se sa travom i međ prstima povire zemlja, što ima dušu pustu i beskrajnu. Svi smo jednaki. Svud je moja otadžbina. Svud ima ljubavi, jer svud ima trave i žila i lišća uvenula. Zvekne kosa, pa naviru suze. Sa jablanova šušti novo lišće, a kad prevučem rukom preko čela hladna, meni je gorko žao, ne ljudi, nego lišća, lišća. Prošla je mladost, nje mi nije žao. Ona laži kraj mene u travi i pita, da li o zavičaju mislim. Otpušten sam od vojske i putovaću u moj zavičaj da umrem, mada mi lečnik reče, da ću živeti još trideset godina. Ležimo u travi kraj Visle. Ona mi kaže da je umro Žmurko, ali ja zamanem rukom, šta se to mene tiče. Mi se ne ljubimo. Ponegde mešu drvljem padne po koji uveo list. Ja mu klimnem glavom. Niko i ništa nisam, idem doma. Danas beše prvi put magla. Možda je to meni jedan anđeo doneo mutan cvet, cvet blagoveštenski sa onim, medenim mirisom, jedinog cveta što ne vene; tuge. Da, znam da sam smešan, pa ipak ja znam, da nas ima milionima što ne volimo više ništa, do samo lišće, lišće. Moja duša nema više onu žarku nadu, koja me je vitlala od grada do grada, od šume do šume. Po vodi je

nebo drugo, ono čisti drhti koliko je plavo. Voda mi šapuće. Ona mi govori o sinčiću svome i moli, da je vodim sa sobom. Ja nisam više željan da me ko voli, nego da svi zavole lišće. Neću da budem nikom zahvalan, i pobeći ću od nje. Zaželeo sam se zavičaja mog, da ga gledam, da mu se rugam, da ležim pod lišćem njegovim. Ne, ne znam šta je dobro a šta zlo, ništa ne znam šta se sve sa mnom zbilo, ali jedno znam, da je naša sreća u lišću. Po jedan žut list, po jedan klepet golubijih krila ili lasti na vodi, biće mi dosta da ne budem ni veseo ni veseo ni tužan, i nikad mi neće pasti na um, da verujem u šta drugo, do u jablanove. Ako se vratim, vratiću se u zavičaj, kao što su me oterali, smešan a malo više pogrbljen. Mi smo se vratili, ali mi smo senke. Ali zar je život više nego senka? – Ne, senka je više nego život. Ne, ja volim po jedan žut list, rumeni šumarak jedan i nebo više nego ljude. Do vraga dabogme da sam smešan. Nazovu li mi veselo dobro jutro, otpozdraviću veselo dobro jutro. Ona leži kraj mene u travi i kaže, a sve zavisi od nas, čak i smrt. A zemlja miriše oko nas i priča o žilama što drhte u njoj. I sve što smo hteli i čega besmo željni, čini mi se, da je tamo po vodi a rumeno i zeleno klasje, raste čisto kroz naše ruke i pleća. Mi treba da izumremo, učinićemo dobra, a mnoga dobra sa smrću našom. Oboje smo danas vrlo tužni. Njen sinčić još piše svaki dan i zove je kući. Ja znam da će ona otići. Izgubio sam dah, bolan sam, izgubio sam zdravlje, izgubio sam ljubav, izgubio sam dušu, sve sam izgubio negde u lišću, u lišću. Ona će plakati i tražiće me, ali posle...?

Vratio sam se isto onako smešan kao što sam i otišao. Ja sam je ostavio i vratio sam se doma. Pa šta sad? Ništa. miran sam i zadovoljan. Ponegde padne jedan žut, uveo list, ja mu klimnem glavom niko i ništa nisam. Zadovoljan i spokojan.

Tetke mi plaču po kući; kažu, da sam žut kao smilje. Nude me mlekom; kad me majčino mleko nije nahranilo snagom, možda će me spasti mleko belih, gojnih krava, u kom miriše trava. Nisam ni veseo ni tužan. Hoće li padati kiša, ili će sjati sunce, meni je tak osve jedno. Ja ću ćutati, jer nikog ne volim. Tetke kažu, sve će proći. Imamo pune kuće malih Bosanaca, siročadi. Jugoslovenstvo je jako u modi.

Opet se vode i praše slike cara Dušana, pričaće se još, da je sve bilo samo ružan san. Sve je po starom. Ono što je belo, biće sutra crno, a preko sutra žuto. Ona je plakala, ali ona neće umreti od bola; ne umire se od bola, umire se od časti. Vratio sam se. Hoće da me biraju za predsednika kola, ne znam kakvog kola, ali ga se gadim. Pobegao sam od nje pred zoru. Ona će kriknuti, kad vidi, da me nema više kraj nje, i plakati. No posle? O, sve znam, samo ne znam zašto smo mi bili mladi. Žao mi je njenog sinčića. Muškarac je, nije moj sin, ali on liči sasvim na mene. Ona kaže, uvek je mislila na mene. Pobegao sam od nje u zoru. Moji vojnici me začuđen ogledaju a ja odah lađi. Neispavane i barusove žene, sklanjale su mi decu s puta kao da bejah nečastivi. Posle su prolazila kraj nas brda, šume i vinogradi. Ja volim da se selim. A

kad smo stigli, video sam gradić, gde mi se rodila majka. On beše pun crkava, na kojima ćute zvana, nema zvona, odnesoše ih. Taj gradić je grobnica mojih dedova. Bio sam sentimentaln. Stadosmo pred nekim baštama, sa kojih su nas gledale mašinke. Prošao sam kraj malih kućica, opkoljenih vrtovima, u strme ulice i zavirivao sam. To je moj zanat. Ponegde sam video šarenu kosovsku večeru, a ponegde sam video ćilimove, krasne ćilimove domaće, koje toliko volim. Pitao sam nekog, da li poznaje gospodina Jašu Ignjatovića, ali me starac pogleda, i reče tiho mađarski da ga ne poznaje. Smrt se krije u vrtove. Svud me doćekaše vrtovi. Crkve su bile prazne i hladne, kašljao sam u njima. Crkve su bile prazne i mračne, a prozori prašljivi i mutni kao moje oći. Ja volim moje oći, svemu su krive moje oći. Nikom nisam zahvalan do očima mojim. One su mi bile više nego majka. I tako posetio sam grobnicu mojih dedova. Bilo je dosadno. Kažem, časni propadaju. Vladika je uređivao tamo mađarski katihizis, a bašte su bile pune korova. Kod nas je rodoljublje u modi, kako ga se ne bih setio. Ja volim moje dedove, oni su znali da ubijaju. Uopšte mi se ubistvo sad jako sviđa. Zvona su zvonila, jer sam ja udesio da stignem kad zvona zvone. A ja sam ućen čovek; znam , da se sve lepo mora namestiti i da o Božiću nikad mi nije Božić, nego naša sluškinja, turala u cipelice orase, srebrne i zlatne. Poseti o sam ženu, koju je moj otac pre moje majke ljubio. On je imao silesiju dragana kao i ja. Prošao sam kroz strme, malene, uzane sokaćice, oni su bili puni dece. A svud nad njima gledale su me crkve prazne, napuštene, pra-

šnjive crkve. U jednoj sam video govornicu na levoj strani kao u tuđinskim crkvama, u koje volim da se krijem. Trudio sam se da mi srce zaplače, pa da se i zasmije. Sećam e, nebo beše mutno, puno nekih plavih žila što su drhtale. One su se zarile u dušu moju i ja sam znao da će me vratiti doma. Dočekala me je jedna starica u žutoj svili pod jednim grdnim Sv. Jovanom. Ona je porumenela i pričala mi o ocu. U njoj beše više ljubavi nego u meni, a ja sam sve mislio, da niko na svetu ne može voleti kao ja. Ona mi je dugo pričala o ocu. Kaže, da sasvim ličim na njega. Pričala je i pitala o u svetu. I najposle mi reče da se ništa nije izmenulo. Bila je u sedamdesetim godinama i promenila je, kad joj spomenuh sliku njenu, koju su našli u oca moga. Ona je bila stara i dobra, najposle ko nije dobar, svi su dobri. Htela je da me vodi na groblje i da mi pokaže grobove starih romana, koje je moja majka rado čitala pa i kuću moga dede. Ali ja bejah bled i željan da putujem. Posle, na grdnoj čađavoj stanici, opet sam po stoti put čuo, da u Moskvi teče krv, da su Bosanci nožem prodri u talijanske jarkove, da je u Srbiji umrlo milion ljudi i da će doći jedno bolje stoleće. Žene su ležale po zemlji, sestre što nisu našle brata i žene što nisu našle muža, pa su se ljubile i štipale sa nekim muškima pod senkom mračnih hodnika. Uplakane majke, što su tražile svoje čedo, kad ga ne nađoše, podeliše bele hlebove, nekim odrpanim vojnicima, što su se vrzli u mraku i dimu i pljuckali. Prošao sam kraj vozova i pitao sam za brzi na jug. Hteo sam da se penjem, kad mi priđe neki čovek sa gajtanima i zapita kuda ću. »Na jug«. On

mi reče da će taj na sever. Ja ga pogledah i zapitah: »Zar to nije sve jedno?« On me je začuđeno gledao, nije znao da ja već davno teram šegu se samim sobom. Došao sam doma. Zašto?

Popadije me pohađaju, one se nisu promenile. Niko se nije promenio. ali svi me mrze. Jedino me moja žena brani. Ona je predsednica nekog ženskog kola. Govori da sam zlo odnegovan i da sam uobrazio neki Weltschmerz, ali otkud do vraga Weltschmerz u Banatu. Ležim po ceo dan iza naših drvara i gledam u nebo. Golubovi padaju sa krova, pred veče zvone zvona, a gospođe hoće opet da me biraju za predsednika nekog kola. One vole vrlo nemačke tobđžije, što dolaze u belim rukavicama sa solunskog bojišta. I ja volim bele rukavice. Ležaću po ceo dan u travi i gledaću u nebo. Svaki dan će imati novu boju. I te boje umiriće moje oči, a ja sam sav miran, kad mi se smire oči. Nazove li mi ko tužno dobro veče, otpozdraviću mu tužno dobro veče. Nazove li mi ko veselo dobro jutro, otpozdraviću mu veselo dobro jutro. Mi ćemo izumreti i doći će bolje stoleće, ono uvek dolazi. Mi ćemo se vući u zelenom odrpanom šinjelu, bleđi i nasmešeni, svud po ulicama. Mi ne ištemo ništa, mi ne žalimo ništa; je li, mi ne žalimo ništa? Tetke će prestati da plaču. One jednako kite sliku cara Dušana i nadaju se da ću i ja nasmejati se vedro a ne ovako »kao mrtvac«, kako to one zovu. Po ceo dan one me mire sa ženom, donose mi mleka kao detetu, vode me u kukuruze što zru, a svet me jednako bira za predsednika. Kažu, dve tri godine i sve ćemo zaboraviti. Tetke plaču oko mene i obilaze me kao da sam grob.

Nada mnom je nebo, ono ima rumene, blage pruge, te pruge se svake zore vraćaju. One mi se vraćaju, na oblacima, prolazne i blage. Ja ih svako jutro gledam i živim samo za njih, za njih. Po negde padne žut jedan list. A pred veče zvoni. Ja kašljem, ma da lekari kažu: živeću još trideset godina. Po negde pada po jedan crep, po negde jedan plot. Pred veče je hladno, tetke me zavijaju kao dete, one mi čitaju o petrogradskim krvavim ulicama, ja to voli. Nedaleko stanuje moja žena. Stanuje preko puta još se nada. Ali ako umrem, pogledaću poslednji put nebo, utehu moju, i smešiću se.